



## Пред Пушкинову стогодишњицу

**О**ве године (26. маја) навршиће се сто година од рођења великог руског пјесника А. С. Пушкина. Величина овог имена већ нам унапријед казује да идемо у сусрет једној ријеткој светковини, која, судећи по великој љубави, или боље: обожавању, којим се Рус односи према своме Пушкину, може узети ванредно велике размјере и стати напореда са највећим књижевносним светковинама у свијету.

Пушкинова је дјелатност у развоју руске појезије била од пресудног, историјски нужног и важног значења: Пушкин је први у Русији потпуно израђеном умјетничком формом почео у својим спјевовима обдјелавати права народна и у опште појетичка градива, и тиме био претеча и, скупа са Гогољем, оснивалац оне велике литерарне романописачке епохе (Гончаров, Достојевски, Тургенев, Писемски, Толстој), која је на дому подигла и за навијек утврдила

важност појезије, и у Европи задобила симпатије за цјелокупну Русију. Руска књижевност с правом гледа у Пушкину свог највећег пјесника, и један од највећих његових пошљедника, И. С. Тургенев, са нарочитом би пасијом тражио прилику да се јавно назове директним, вјерним учеником Пушкина. Исто је то, с поносом и са насладом, признао и И. А. Гончаров, приликом открића Пушкинскога споменика у Москви 1880. И доиста, размотримо ли појетичка умјетничка средства, којима нас очаравају спјевови Гончарова, Тургенјева, Тјучева, Фет-Шеншина, Лонског — а наиме њихов сталожен, достојанствен језик и строгу, високу естетичност, артистичност објеката и колорита — не можемо не признати да је то све у начелу јасно истакнуто, и у главном израђено било у Пушкиновим творевинама.

У прошлом броју овог листа саопштен је читаоцима програм за

прославу Пушкинове стогодишњице, како ју пројектује петроградска Имп. Академија Наука. Према свему ондје назначеном и према ономе што ће још измислити и сјајно извести руски одушевљени, полетни народ, јасно је да стојимо пред једним великим догађајем не само у руском и словенском, но и у европском културном животу.

Наша књижевност, на коју је у новије вријеме, преко пјесничких творевина Л. К. Лазаревића, Војислава Илијћа, С. Матавуља, Св. Ранковића, Милете Јакшића, Ј. Дучића и А. Шантића, непосредно или посредно, утјецала она иста руска појезија, чија је величанствена зграда изграђена тек на основи, положеној моћном руком А. С. Пушкина — држимо да неће остати незаступљена и нечувена на овој светковини. Српска и хрватска Научна Академија, Матица Српска и Хрватска, наша Позоришта, удружења наших књижевника и умјетника, наше средње и више школе не сумњамо да ће се постарати да свечаним сједницама, бесједама и представама даду израза великом поштовању које гаје према највећем словенском пјеснику.

Тако светковање овог великог дана било би умјесно, не само што нам то налажу братска словенска осјећања и што је велики пјесник задужио српски народ, дотичући се у својим производима тако радо и српских мотива, него нас на слављење великог пјесника упућује и само стање данашње српске појетске књижевности. Пушкинова дјелатност у руској књижевности обиљежена је уношењем у домаћу умјетничку појезију управ онога елемента, око чије се израде данас понајвише труди млада српска појезија. Тај је елемент умјетносна, артистичка, појетичка страна појезије, чиста појезија, —

појезија, која је и тада, кад објелава не појетичка, грађанска, социјална, поучна градива, у првом реду сама себи сврха.

Велики критичар руски В. Бјелински, који је својом знаменитом, исцрпеном критиком Пушкинових дјела управ и положио темељ потоњем великом угледу пјесниковом, говорећи о појезији руској прије Пушкина, налази да је та појезија била само лјепореки израз лијепих осјећања и високих мисли, које нијесу сачињавале њену (појезијину) душу, но према којима се она односила као згодно *средство* за добру сврху, као бјелило и руменило за блиједо лице старице — *истине* . . . . . Руска је појезија прије Пушкина била позлаћена пилула, заслаћена љекарија. Доста је било урађено за језик, за стих — понешто и за саму појезију; но *појезије као појезије*, т. ј. *таке појезије, која би, изражавајући ово или оно (хуманишет, патријотизам, добра осјећања, истину), развијајући овако или онако гледање на свијет, — прије свега била појезија* — *таке појезије* још није било. Пушкин је био позват да буде живо откровење појезијине тајне у Русији. Те, како је његов позив био: да уњедри, усвоји, накалеми руској земљи појезију као умјетност, и то тако, да је руска појезија кадра бити изразом сваког правца, сваког гледања на свијет, не бојећи се да ће при том престати бити појезијом и прећи у римовану (сликовану) прозу — то је природно да се Пушкин морао јавити *искључиво као умјетник*."

Ми смо далеко од тога да скромну српску књижевну појезију у чем било приближујемо руској и са овом је једначимо, но, крај свега тога, немогуће је не опазити да се у развојку српске појетичке књижевности

овога стољећа, и ако у врло скромном обиму, опажају исти одношаји као и у руској појезији XVIII и XIX стољећа. И наша је појезија, прије но што је прије 15 година, стиховима В. Илијћа, почела до пуног савршенства доводити пјесничку форму, у сав мах служила само грађанским, политичким, патријотским, друштвеним, хуманим сврхама. Сјетимо се учене појезије Л. Мушицкога, Ј. Ст. Поповића, дидактике Љ. П. Ненадовића, претежности дидактичног елемента у спјевовима Ј. Јовановића Змаја, бомбастичног патријотизма иначе чисто естетичке природе Мите Поповића! И сам иначе сталожени, свагда собом владајући П. Прерадовић у главном је дидактик; он се најрадије и са највећим успјехом креће на оном пољу појезије, којем се тек условно признаје умјетносни карактер. Дабогме, та је појезија на другим, неумјетносним пољима доносила несумњиве користи: она је развијала хумане патријотске, грађанске погледе нашега друштва, али савршеном појезијом, *умјетношћу* у пуном смислу ријечи, није била никад, нити је, колико се иште, могла допринијети да се у друштву довољно развије смисао за праву појезију — појезију, која би у правом смислу ријечи била умјетност, *ars*. Но што је руска појезија до Пушкина и српска до најновије епохе била така, има свог узрока у природи саме ствари. Потребно је било да појезија, као суштствени елемент националнога живота, проведе прве своје године живота управ на тај начин. Све умјетничке појезије, које нијесу поникле у земљи, но су као и руска и српска, донесене са стране, те се развијале подражавањем страниј појезији, угледањем на исту, у првим епохама живота неминовно постају

дидаткичне. Идеја појесије, премда је за потпуни развитак једне народности потребна, сувише је апстрактна, сувише узвишена, небеска, невидљива, те ју народ у почетку њенога живота није врстан схватити у њеној правој, идеално савршеној форми. Да би се покољења на њу навикла, помирила се с њом и признала јој, као друштву потребној идеји, право на опстанак, потребно је да се она, на првом свом кораку, покаже у схватљивијој, земаљскијој форми — потребно је да је директно, видљиво корисна. Отуд први пјесници у таким литературама његују искључиво дидактичну, поучну појезију. Појезија је старих Јелина домаћи оригинал, она је поникла на домаћем земљишту, и имала је да задовољи већ постојеће умјетносне потребе умјетника — народа. С тога је она, већ у најранијим епохама, чисто умјетничка појезија. Римљанин је позајмио идеју појезије, зато је она код њега у главном дидактична. У прва времена нужно је било да она и код Руса и код нас буде дидактична — и, као што је напријед показано, она је то и била. У спјевовима Л. Мушицког, М. Видаковића, Ј. Ст. Поповића, Љ. П. Ненадовића, у претежној већини пјесничких производа Ј. Јовановића Змаја, М. Поповића, М. П. Шапчанина, појетска се форма употребљава као згодно, реторско средство за исказивање патријотских, религиозних, хуманих, поучних и у опште грађанских идеја, при чем њихови пјесмотвори веома често носе на себи само спољашње знаке умјетности, а у истини су они само складан збир кад мање, кад више савршених појетичких средстава. Но, као што рекосмо, правилан развитак пресађене, са стране узајмљене идеје појезије, безусловно захтијева такве одношаје.

Тек кад народ види да се појезијом шире грађанске, наравствене идеје, он је почиње уважавати и на њене представнике пјеснике, гледати као на личности потребне правилном друштвеном развиту. Л. Мушицки, Стерија, Јовановић Змај, Мита Поповић нијесу могли његовати појезију као чисту појезију — они су саобразно потребама свога времена, обдјелавали мотиве и не свагда чисто појетичне. Но они су баш тим подигли углед појезији. Њихова је публика само онаке стихове могла разумјети и волити — а да су покушали сувише се удаљити од укуса свога времена, њихов би рад остао без трајне користи. Тек послје њих, кад је појезији призната важност за развитак народног живота, јавља се могућност за дјелатност пјесника, који се у главном и прије свега труде око умјетносног дијела појезије. Тај посао је у нашој књижевности пао у дио даровитом, рано умрлом Војиславу Илијћу. Кад су се прије петнаест година, с почетка скромно и нечујно, а послје све гласније, стали по Српству разлијегати гласи његове чисто естетичне, артистичне лире, јавило се мњење да нам така заоблачна, на олимпској висини стојећа појезија није потребна; од појезије се тражило да расправља дневна, горећа питања живота. Дабогме, и у тим ријечима било је истине, а сазнавао је то, морао је боље од свих нас сазнавати и сам Војислав. Њему, као правом пјесничком таленту, није могло остати непознато да појезији као идеалној слици живога, као природи у најсавршенијој форми, ваља примати у себе све што је саставни дио живота и природе. Но баш за то, да би се једном животне појаве, живот у свој својој разнообразности могао што

достојније јавити у српској појезији, у њој се *одлићи у савршено умјетничке, вјечног шрајању намјењене облике*, ваљало је што прије обрадити, освојити, стећи српској умјетничкој појезији тај исти вјечни облик. В. Илијћ, осјећајући својим пјесничким чувством да је тај облик дотле бивао занемариван, нерацијонално, недовољно обрађиван, предаје се свим својим одушевљењем изради тога главног, једино битног саставног дијела појезије. Наравно, српска лијепа књижевност не бјеше тада у своје развиту толико напредовала, да би се уношење тога новог елемента, та нова фаза развића могла онако разговјетно, онако сјајно прокламовати, како то у руској литератури учинише Баћушков, Жуковски, А. С. Пушкин, Тјучев и одлични умјетници — пјесници, који дођоше послје њих. Но српска се умјетничка појезија затекла једном на путу напредовања, скретати с истога није могла — и умјетносни елемент би објављен и у њу унесен. Истина, ни покретач тога уношења, Војислав Илијћ, ни школа која је послје њега дошла, не бише кадри створити велика, епохална дјела, али се ипак, и у стиховима, и у невезаној појезији опажа у нас дотле незнан естетичан, чисто умјетнички стил, што је на путу ка правој умјетносној појезији несумњив напредак. Пјесници који дођоше за Војиславом, а навластито Милета Јакшић, Јован Дучић и Алекса Шантић држе се достојно Војиславом прокламованог умјетничког начела; они, као што се с правом може очекивати, у неким обзирима свога мајстора и надмашују, но посао Илијћем започети, а њима настављени, као да још увијек чека личност, која ће га громко, јасно и неодољиво

у српској књижевности објавити и до краја извести.

У очекивању тог новог имена, нарочито нам згодно долази стогодишњица А. С. Пушкина, који је поменути, развитку појезије потребни посао, почетком овога столећа, у руској литератури извео и ову упутно на оне зрачне, поднебесне висине, на којима је данас посматрао образовани свијет. Од те велике светковине раставља нас врло кратко вријеме, и кад се широм Пушкинове безграничне домовине стану разли-

*Крагујевац*

јегати свијету досад нечувени усклици радости и усхићења, придружимо се и ми нашој сретнијој браћи, сјетимо се великога пјесника, растумачимо себи ту сјајну, препуну поуке појаву, иснесимо преда се што јаснију слику његова реформаторског и творачког дјелања, не би ли се међу редовима данас опет пјеснички расположене српске омладине нашао јунак, који би српску умјетничку појезију, а с њом и свуголику српску књигу повео путем Пушкинским, путем бесамртним!

**Ј. Максимовић**

## П р и ч а

Гдје се вито борје са јасиком грли  
И гдје вјетар струји са високих грана,  
Гдје бистри студенац из присјенка хрли  
На свјетлило златно прољетнијех дана;  
Тамо, гдје 'но љиљан крај споменка снива,  
Гдје се плахи јелен и кошута скрива —  
Живило је момче из незнатних страна.

Страсно као огањ, што весело грије,  
И његове очи гориле су тако;  
Никад' љепше лице погладило није  
Повјетарца горског уздисање лако.  
Он бијаше ведар кō језеро тио,  
Гдје се никад' није мутни облак свио  
Нити у дно груди завирио пакō.

Небо, дан и сунце љубављу је звао,  
И потоке бистре и пјесму из луга,  
А сребрни мјесећ кад би блистат' стао  
Фрујла му је била и милост и друга;  
За сузе и клетву није срца давō  
Нит је слатки отров са болом познавō  
И немирне снове што их носи туга.

Али једног дана у прољеће јасно  
Кад се сунце топи у чашице цвјетне,  
На груди му паде једно чедо красно  
И пољупцем таче уснице му сретне;  
А незнатче младо кад јој очи зглену  
И свилене косе, задрхта и прѣну  
Кō лист када вјетар преко њега летне.

Љепше небо плаво, љепше сунце јарко,  
Што му златну косу мрси уздах лаћан, —  
Љепши дан и живот и прољеће жарко  
У погледу њеном сад је глед'о млаћан.  
Он је многе снове у самоћи снив'о,  
Ал ни један није тако златан бив'о  
Као што је сада њезин осмјех слаћан.

И дани су текли, Кō што вјетрић блуди  
Са прамењем б'јелим и шапуће тио,  
Блудио је и он далеко од људи  
И у густе сјенке с драганом се крио;  
Од јутарњег вида па док нојца сађе  
И док златна луна за врхове зађе,  
Од плавог споменка с њом је в'јенце вио.

У разданку једном кад лутаху сами,  
Рог ловачки јекну и жубор завлада,  
И кошута плаха у јутарњој тами  
Пред хртима брзим хйташе без нада,  
А мила, кō зора, као исток плави,  
Књегиница св'јетла са пратњом се јави  
Па кад зглену момка задрхтала млада.

Та пред њу је много витезова клекло,  
 Њу су многа уста сјајном звјездом звала,  
 Много јој је срце жарку љубав рекло  
 Али срца свога ником није дала.  
 Но гле! Сад под сјенком ове горе дивље  
 Радосно јој срце закуцало живље  
 И пред дивним момком заципљено ста̀ла.

„Ој, незнанче млади, ти љепши од свије’,  
 Прими прстен ови и двору ме прати,  
 Под копчама златним за те срце бије —  
 Срце ћу ти, драги, из њедара дати;  
 Престолом и круном и силама свијем,  
 И жаркијем сунцем на коме се гријем,  
 Тебе, само тебе, ја ћу, драги, звати!“

Три пута је љиљан венуо и цвао  
 А њој гора бјеше и станак и друга;  
 Њезин сјетни гласак драгана је звао  
 Кѡ што славуј зове звјездице из луга;  
 Али слатка нада узаман је била,  
 Она је и даље јадне сузе лила  
 А смрвљено срце морила је туга.

„Хајде!“ И он пође — о невјера кивна,  
 А остаде мома кѡ покошен цвјетак;  
 За сузом је текла она суза дивна  
 И падала тужно на зачети сплетак.  
 Али заман сузе, више среће нема,  
 Само празан одјек њеном болу спрема  
 Долина и гора и сури врлетак.

И једнога дана, када исток плави  
 Са руменим огњем ноћни вео згори,  
 Бог чежње и бола њој се тихо јави  
 Па у звучну харфу јадну мому створи.  
 Оне златне жице то су косе њене,  
 А звук, што се с болом станких жица крене,  
 То је сјетна душа што нам љубав збори.

И сада кад путник у гори се нађе,  
 Кад поноћни вјетар по гранама струји,  
 И кад златна луна на небо изађе  
 И у тихом лугу запоју славуји:  
 Кроз дубоке сјенке њезин уздах звони  
 Тужно, као анђо када сузе рони,  
 И с болом се њиха и даљином хуји.

Алекса Шантић

### НА ХРАСТУ ЋУТЕ...

На храсту ћуте гранчице голе  
 Кад који листак на земљу пане,  
 Ћуте, као да ништа не боле  
 Умрле наде, не боле ране —  
 Тако је судба на̀д покидала  
 С дрвета мога леденом руком  
 Ал’ душа ипак није одала  
 Свој бол ни сузом нити јауком...

Милета Јакшић



## ЗИМЊЕ СУНЦЕ

Ишчезла је вера и љубав је свела,  
 Нестало је давно слађаног наде;  
 Облак сенку баца са сетнога чела,  
 А у души пустош језовита влада.

И кад душа грца у горком очају,  
 С преварених снова, са дубоких рана,  
 Ти преда мном сијну, у поносну сјају,  
 Као сунце јарко тмурног зимњег дана.

И сунашце сјајно, посред зимске студи,  
 Када зраке своје изобилно лева,  
 У дубини душе тајне снове буди,  
 Обаспе их сјајем, али их не згрева.

С. Д. Мијалковић

## ПОРЕД СТАЗЕ...

Поред стазе, поред пута  
 Два су гроба уздигнута...  
 У једном је љубав мила,  
 А у другом слатка наде —  
 Топола их обавила  
 Покривалом густа хлада.  
 У пролећној, ведрој ноћи  
 Ниче помен цветак свежи,  
 И весели у самоћи

Гроб у коме љубав лежи!  
 А на гробу наде сјајне  
 Целог лета пусто све је,  
 Скупиле се сенке тајне,  
 Сунце хумку и не греје!  
 Нити овде цвеће мири,  
 Нити чујем песму милу. —  
 Само бршљан гране шири  
 У вечитом зеленилу.

1898

Сокољанин

## ИЗ ПОШЉЕДЊИХ ПЈЕСАМА ДЕЈИЛИ

## III.

У глухој ноћи, при свјетлости звјезда  
 Корачам н'јемо. У тишини све је...  
 По глатком путу попадале сјенке  
 И пирка вјетрић кроз мртве алеје.

Ја знадем, тамо, гдје смоква и чемпрес  
 Жалосно снију, да те наћи нећу;  
 Видјећу само дворац у долини  
 Облаци ноћни врх којег прол'јећу.

Лејило, гдје си? У осами, ноћи,  
 Под зидовима, далеко од људи,  
 Да видиш сузе којима те зове  
 Манито срце из рањених груди!

И дуге лозе, бршљан и зимзелен  
 С јабланом старим гдје се дижу гори;  
 У опустошеном дворишту широком  
 Старинска чесма гдје тужно ромори.

Твој двор га слуша... Чини му се, туде  
 Анђо је туге, што у часу светом  
 Посла га Вјечни да потоње сузе  
 Пролије с болом над мртвом планетом...

## IV.

Ја бих те клео, проклињао с тугом  
 Под старом смоквом, гдје у дане младе,  
 Прољећа једног лазурног и цвјетног,  
 Заклетва прва с пољупцима паде.

Али не могу; у манитом часу  
Док мислим — роћем и кунем те б'јесно,  
Док мислим гњевно, ко увријеђен демон,  
Да клетву теби гримм обијесно. —

Лежило моја, видим, сâм и мрачан,  
Крај старе смокве, под гранама голим,  
Да нову љубав исповиједам теби,  
Гинем и чезнем и за те се молим!...

## V.

Ходи, о ходи!... И ти приђе тихо,  
Н'јемо, ко мисѓ, као глуха сјени,  
Твој тужни, давни трептио је осм'јех  
И поглед сузни хитао је мени.

Ноћ глуха бјеше; с узглавља, без мира,  
Поноћну слику гледао сам драгу, —  
Сјај чудни уви убогу ми собу,  
А рујна магла тебе полунагу.

И колко патиш, сањајући тајно  
Јадну нам љубав, ко океан дугу,  
А пред кољенима, пред ногама твојим  
Ситну и срећну слушајући другу!

Ко дисај, трептај приступи ми лако,  
Уснама жарким додирну ми чело,  
И грудма груди, срце топлом руком  
И сузâ среће отиште се врело. —

И шапућеш ми своју чежњу тешку,  
Дубину туге и поноре јада;  
И спомињеш ми уцвијељену младост,  
Пољупце с плачем м'јешајући тада.

И дуги шапат... С јецајем ми збориш  
О неспокојним ноћима без снова;  
И старог бола пропала небеса  
Да никад срећа не накнади нова.

Не видим осм'јех твоје лажне среће,  
Ал видим очај гдје се челом носи;  
И гдје ме грлиш — док цвјетићи мирте  
Још растргани миришу у коси.

Зв'језде се мирно гасе на висини  
И ноћ прохуји у јецању томе...  
А с бл'једом зором видим само сузе,  
Расуте свуда по узглављу моме...

Јован Дучић



## НА СТРАЖИ

— † Илија И. Вукићевић —

На пољу је де-  
цембарски мраз.  
Нигде ветра, ни-  
где покрета, но се  
сув и леден ваз-  
дух спушта на  
озеблу варош као олован поклопац,  
тешко притискује кровове, запљускује  
замрзнута окна на прозорима и окида  
месо са лица онима, што пролазе  
празним улицама. Са средине неба  
светли пун месец и кроз ведру ноћ

јасно осветљава читаве редове дугуља-  
стих оцака у вароши, снегом покри-  
вене кровове на кућама, а тамо далеко  
на граници, светли изнад почађаве-  
лих земуница, димљивих огњишта,  
око којих се скупиле гомилице про-  
зебних војника, што их сад чува  
само Бог и мртва стража!

Под једним ниским и погуреним  
кровом седе њих двоје. Он, стари  
Марко, а још га зову и „Марко ба-  
калин“, и његова стара Мара.



На ониском орману од ораховине, са три фијоке, којима су алке одавно испале, те се сад више вештином и ноктима отварају и што му је од дугих година испуцало лице и крајеви, па личи на изгребано наличје у огледала, на томе орману стоји мала лампа од зеленог стаклета, са белом куглом, на мрежи од жутога лима. Њена је светлост пала јасно само на површину од ормана и по њој се виде лепо осветљени два реда већих и мањих шољица, са по где којим лимуном, па гомила дуња у једном крају, изрецкана хартија, преко стакленог бокала за воду, две тегле слатка, са чађавом бојом, али пуне и недирнуте... Од тога се ормана не пружа светлост више тако јако, не виде се лепо све шаре на ћилиму, што је прострт по широком миндерлуку, нити се без нарочите пажње може да примети дугуљаста пукотина на застору што стоји изнад старих хаљина... Све се то губи у тами и неком нејасном пластиком показује, да је и оно у соби. Фуруна се само још јаче црни и кроз њену решетку, као два мачија ока, сија ватра, која тако меко, тако пријатно греје све од необојеног, црнкастог тавана, до старог покровца на патосу.

Уз сам орман, као да се наслонио, стоји четвртаст астал од чамових дасака, а преко њега пребачен чаршав од плаве и беле жице испрекрштане у праве крстове. Ту, за тим асталом седе њих двоје. Они се не разговарају, не мичу, па и не погледају, али на обојим лицима, види се исти смисао, види се исто погађање нечега неразрешљивог; њихове су мисли на једном истом месту, код њега, њиховога Млађе, што је сада далеко тамо за границом као борац, прави борац са пушком у рукама.

Године им подриле и најмању мрву снаге, па им сад још остала једина нада, која их тешко, врло тешко држи. Марко је у шездесетој, а његова је Мара ту, близу њега. Он је сед, сав сед, и лице му према белој коси изгледа да је поцрвенило и преплануло. И та седа коса, коју старац честим трљањем разбија у танке и раздвојене праменове, приличи оном набраном и црвенкастом челу, као осушеној трешњи, кад остане спарушен цвет. Он се сав предао својим мислима. Његови су цепови пуни разних хартија брижљиво пресавијаних и са извесним редом тако, да кад и после много пута, једну по једну разавије, прва добије опет вредност нове, док последња не сачека своје време. Ту су писма од његовог Млађе, у којима им он поручује, да се много не брину „Како је, пише му, свима, тако је и мени...“ А старац је ту обично помислио: није лако ни њима ни теби! После је писао, да ће ако Бог да, кад се врати... „прућићу се, каже, по нашем миндерлуку, пружићу обе руке и ноге, па ћу само да уживам...“ Ту је старац одмахнуо главом, а у себи помислио: врати се ти само жив и здрав, а већ, што се тога тиче, бићеш ти дочекан, дочекан; али како никад није могао наћи, довољно велику почаст за „свога јунака“, то је и остајало само на уживању нечега, што ће са свим сигурно бити здраво, здраво велико. После је вадио дугуљасте и узане листиће, на којима је било великим словима штампано „Званичан билетен“... Није увек читао премештање трупа, нове позиције, заузета утврђења, број заробљених непријатеља, али је дуго, врло дуго гледао у број рањеника, а још дуже у број погинулих. И како је први пут уздахнуо, код тих места

тако је и увек. Подигне обрве и прстима готово штипа кожу по челу, а у себи непрестано понавља: много... грдно много! Гледајући у те бројеве, који су много замашнији код имена рањених, осећа, како га обузима неко тужно задовољство и у сред најцрње слутње, он у томе налази своју сламку, за коју ће се, као дављеник какав да ухвати. Па баш, мисли се, и да га ране, рана може бити и лака, врло лака, колико да се каже: куршум га је огребао. А то је некако и боље, са свим боље! Рањен, лако рањен, дош'о кући, разуме се, не ће да погине. А већ, кад он дође, само да дође, нема те ране, коју они не ће излечити. Зар он, па Мара!... Само да је лака, врло лака, јер може бити... И ту се истиче пред њим горопадна и каљава неприлика, разбија нежну скраму око срца, откида и раскида само срце и он, на силу и преко воље чује пуцањ топа, види усијано ђуле, које звижди ваздухом и налази њега, његово дете и разноси му колено. Он се болан преврће по снегу и јауче, грчевито стеже раздробљену кост, очајно се чупа за косе и изнемогло виче: помоћ, помоћ! Ту, стари Марко брзо пресавија хартију меће је још брже у свој џеп, и руком, која дркти као јасика, немилице скида наочаре, љутито савија челично перо, којима се оне држе иза ува, хода брзо преко собе, рашчешљава косу на глави и са очајањем чека, да му се изгуби из очију та натурена страхота... Ту га прате погледи исто тако брижне и још забринуте Маре. Њу не могу да узбуне, нити да охрабре такви листићи. Како не зна да чита, то је остављена сувише великом стрпљењу Марковом, који јој је и по толико пута прочитао свако писмо и све

је то остајало у њој тако истински и тако верно, као што је и у самом писму било. Али, кад се само мало, врло мало, поремети тај ред, кад се не може да сети, да л' је он реко: „много“ или „врло много“, њу обузима немир и тад се са извесним прекором обраћа старцу:

— Ама што ти мени не прочиташ све... цело писмо?

Њој да није прочитано све писмо.

— Прочитао сам ти баш цело, одговори он.

Мара спремљена на такав одговор, губи стрпљење. Зар она не зна да је прочитао и неколико пута, али хоће опет, хоће непрестано.

— Прочитао, прочитао-почне брзо да говори и рукама трља низ кецељу — јеси, али си читао врло брзо. Ти читаш, читаш, а ја мислим, мислим, па сам све заборавила... Ето чекај... Он тамо каже: „не знам кад ћемо се кренути, чуо сам да ћемо...“ сад ето не знам или је казао брзо, или одмах, или нешто друго.

— Казао је: брзо.

— Ама се мени чини да није.

Ту старац мало срдито каже:

— Како ти се може чинити да није, кад јесте.

— Е, да видимо, вели Мара.

Тада он извади писмо, почиње од почетка. — Мара обично на истим местима протеча: моје добро дете! — нађе се реч: брзо, дође се до краја и старима влада оно прво, оно пријатно расположење, које их је разгалило још код првог читања.

Али се већ и петнаести дан свршио, а од њега нема никаквог гласа. Свакако, да није то тако брзо, као што им се он надао, и кад ли ће бити и шта ће бити, само Бог зна! Да је нешто да се појави на вратима оно зеленкасто одело, са кож-

ном торбом о рамену и пуном руком белих и плавих писама и — после би било другојаче. Разбио би се онај сумрак, што се из углова оне таме у соби пробија кроз њих. Њихове би освежене и загрејане мисли запловиле по новој и око малој срећи и те би ноћи, и ако са малим задовољством, легли стари у постељу, мислили тако лепо и надали се тако много. Али свега тога нема и кроз отужан мирис од „смиљките“, што веје са венчића испод иконе, лебди само једно и једино питање: шта ли је с њим?

Они су као неми. Марко се наслонио левим лактом на астал и прстима леве руке стегао бућму косе више чела, десну руку спустио на десно колено, а без воље гледи оне шарене крстове на чаршаву. Заборавио је да скине наочаре, па како, опет преко воље, погледа неки пут кроз њих, а неки пут преко њих, тада га мами, нешто за њ мало необичније, и он хоће да нађе, колико боље види кроз наочаре. Ту видљиву разлику прати једноликим понављањем: сад је боље, сад је горе... сад је боље, сад је горе... То се провлачи као једноставна звррка точка и он већ не зна да ли гледа кроз стакло или не, само види широко, равно поље снегом покривено, гомиле људи у познатим униформама, са навученим шајкачама на уши, како држе пушку под пазухом и завлаче руке у рукаве... и међу свима једно тако драго, тако пријатно лице. Старац чује неко тужно смејање и њему је то и тужно и пријатно. Он се већ меша и пролази кроз тај свет, осећа како се сви они мичу и крећу око њега, само тако немо и тако без живота. Али увек види јасно, као да је у истини, њега, истог онако

веселог, као што је био, кад су се растајали.

Ту га прекиде Мара.

— Знаш ли, ко ми данас долазио?

Старац је погледа право у очи.

— Онај Миша, што нема... што му је нога онако — и баба избаци своју ногу мало у страну да подсети старца, на сакатог Мишу, ал' се он не сети.

— Млађин друг Миша... кума Сарин унук — она види, како он неће, да се опомене — Та де!... што иде онако... рамље са штаком.

— Марко разгали веће.

— Е, Миша, Млађин друг. Знаш га, како га не би' знао.

— Каже ми: „дошао сам тетка Маро, да те видим“ Ако, велим, дете, фала ти... Поздравила ме рече и кума. Кажем: фала и њој, кад ме се сетила. Па пита за Млађу пише ли?... Пише, кажем, ал' ето већ две недеље...

— Петнаест дана, поправи је Марко.

— Јест, кажем, ето већ петнаест дана, како ништа нема од њега, те се бринемо, бринемо, да само Бог окрене на добро!... „Не брините се, каже, тетка Маро, неће њему ништа бити. Он је јунак“. Е, велим, дете, јунак, јунак... јесте јунак, ама тамо је рат, а он је од меса, и што се каже, крви. После он отишо, а ја га гледам, гледам... Сирото дете и она нога. Је л' и он би тамо, да није она нога онако...

— Да бо'ме да би, вели Марко, само то је што кажу „очигледно неспособан"... Како би, да кажем, држао пушку и... и... ону штаку.

Мара не чује то научно разлагање. Пред њеним очима лебди Мишина несрећа и како га то сад чува... Колико је пута тога дана

помишљала, да је и са Млађом тако, сад би и он био ту, као и Миша, па нема бриге, нема стра, нема слутње, ама нема и ноге. Али је увек при том хвата гроза и она осећа да су јој то грешне, врло грешне мисли.

— Сачувај Боже од тога! рече гласно.

— Од чега? упита је старац, који није ишао тим мислима.

— Да је нешто и Млађа тако... тако с ногом.

— Ето ти сад, вели он, шта она мисли.

— Али би он данас био ту.

Марко зачкиљи очима и злобно рече:

— Без ноге?!

Њој то преврши сопствену осуду, а она се и онако боји неке невидовне казне.

— Ја не кажем то! рече уплашено.

Ал' се старац озлио.

— И кад иде, а он све онако са штаком: оп, оп!... оп, оп!

Мара лупи љутито рукама.

— Ама ћути с тим!

— Не ћу да ћутим!... Дете лепо, здраво има обе ноге, а она нашла Мишу.

Али тога часа Мара заборави све. Те његове речи: лепо, здраво, има обе ноге и још нешто, што она не зна шта је, понеше је као на крилима. У њој закликта душа.

— Па још кад се врати! рече, а чаша среће прелива.

— Па јунак! вели Марко.

— И здрав.

— И леп.

— И човек, прави човек.

— Мара устаде. Из очију јој лије срећа. Она показа руком на миндерлук.

— Па ту седне и гледа овако и мене и тебе и викне: „Имаш ли слатка мајко?“ Ено сине две тегле од орашчића... а он то воли, ја знам. Па целу теглу, до дна, а ја се топим. — Ту Мара приђе Марку и узе га за руку. — Оди овамо!

Старац послушан и изненађен пође за њом. Она прстима отвори горњу фијоку на орману и рече:

— Пригни се!

Марко се приже.

— Помириши!

Он пажљиво помириса. Њој букћу очи од задовољства и господствено гледа у његову седу главу. Кад се он исправи, она истим гласом рече:

— Осећаш ли тај мирис?

Од куда би он знао какав је мирис?

Ту се опет приже и јаче помириса, па се исправи.

— Лепо нешто мирише, само не знам шта је.

Мара увек онако господствено стоји.

— То су неке ретке, врло ретке јабуке. Чувам их за њега... Само пази како стоје — и она пружи руку дубље и извади једну белу, ланену мараму, у којој су замотане те ретке јабуке. Под марамом се осећа крупна гужва од хартије, да их од времена сачува. — Не ћу да их развијам — па донесе до носа Марку цело бреме. — Гле само какав је то мирис — и не сачека одговор, но их брзо метну на старо место и грудима приклопи фијоку. Марко хтеде да пође асталу.

— Чекај још! заустави га она.

Тада отвори другу фијоку и са једног утапканог места, диже један мали мек предмет и изнесе Марку до очију.

— Погледај!

— Кеса! рече он изненађено. Па још плетена, а он ће то волети.

Мара је тресну мало и даде му је у руку.

— Па ту рече он, има нешто.

Кад разви мрежу извади златник.

— Нов новцат, вели Мара пуна среће, и готово му оте новац из руке, да злато како не зарђа. Ту брижљиво склопи мрежу, поглади је мало дланом и брзо остави на старо мјесто.

— Па пази сад! и ту отвори трећу фијоку.

Марко ништа не уме да види. Он радосно рече:

— А шта ту имаш?

— То су његове нове кошуље. Погледај то платно, као паучина је. Ако знаш шта је ћерћелија од сто, ето то ти је... Нисам хтела ни теби да покажем... А што је лепо, а што је бело... ето, зар то није снег у фијоци.

Ту опет приклопи фијоку, стаде пред старца и још последњим одсевом своје отоићашње среће, но сад сам и тужније и жалосније, зајца као светица каква.

— Само да он дође! Само док он дође!

Старац се сети свију својих намера за тај дочек.

— Та већ онда, и он опет хтеде нешто здраво много, али не нађе ништа, што би му жељу задовољило. Ту поносно диже главу и рашири руке:

— Ама ја ти кажем бабо, ми ћемо га царски дочекати.

Мара прелете очима целу собу. То беше све њено благо. Она ману руком око себе, те једним покретом показа све у соби.

— Све је, рече, ово његово.

— Само његово.

— Што он каже, тако мора бити.

— Мора, вели старац.

— А ми?... је л' ми ћемо само тако... да га гледамо. Ја не тражим ништа више, ја'оћу само да га гледам.

— И да га чујем, додаде он.

У њој се разлабавише живци. Кап се, по кап досипље у срце, и оне се већ прелива. Све што јој је на срцу, одсјакује у њеним очима и као маков мирис опија душу, пуну нежног и тужног расположења. Она сави руке себи под груди и паде лицем по миндерлуку.

— Моје добро, добро дете... мајчина радост, мајчин благослов!... срећа њена, кућа њена!

Ту јој глас добија одсечнији ритам. Свака се реч при крају топи и полако прелази у монотону шапу-тање и најпосле се кроз једноставан и тих шум осећа само прекид од тешког грцања и већ њене очи натапају алев јастук на миндерлуку, квасе јој образе и носе собом тај тежак терет, што се тако љуто навалио на њену душу.

Марко тешко уздану. Седе као и пре на исто место. Исто тако нанесе главу на руку и погледа кроз наочаре, и за мало, а већ пред њим оно исто поље снегом покривено, исти онај неми свет око њега, са светлим оружјем, а пред самим њим, очи у очи, стоји он, Млађа, опет онакав какав је био, кад се растајали.

Али туга, као и радост тихо и стално отиче; испреда се из свога клубета неосетно, као паучина и на њеном месту диже се вера, греје слеђено срце, покреће утишану крв и затворене очи виде много светлије много пријатније.

Марко се први трже.

— Је л' бабо, је л' теби 'хладно?

Она још под утисцима својих суза рече тужно:

— Ладно је мени, још чим је он...  
Старац јој не даде, да се опет самој  
себи врати.

— Ама ја те питам за друго,  
за нешто истински... је л' ти онако  
ладно, и ту показа на фуруну.

— Па ваљда још гори.

— Светли се нешто видим, само  
је мени, ко би га знао за што, мени  
је зима.

Мара се диже и убаци у фуруну  
два суварка. Ту седе на малу сто-  
лицу и загледа се кроз решетку на  
фуруни. Старац се окренуо њој и  
погледао ка њеној страни, само тако  
широким погледом, да се не би могло  
рећи где гледа... И једно и друго  
не говоре. Код ње се и мисли изгу-  
биле и она отворених очију, нетреп-  
ћући, немислећи гледа у жар. Њему  
је тешко од те тишине, али не сме,  
нема снаге, да је прекине. Боји се  
своје речи, свога гласа, да ће му  
распрснути бубњачу, продрети у мо-  
зак и као тупо, врло тупо гвожђе  
разгњечити мозак... А шта је још  
горе, та га тишина дави и умрт-  
вљује. Она се са неком лепљивом  
силом слегла око њега, притискује  
га са свију страна, стеже му прса  
и слабине и као гвозденом руком,  
не да му, да дише... Свесно осећа,  
да то није страх од неке слутње и  
каквих страшних мисли, њему ни-  
каква страхота не буну срце, но се  
то диже из самог њега, пробија се  
кроз сваки део његовог тела, удара  
силно у мозак, спушта се као бод-  
љикава и пакосна прилика на ње-  
гову расцвељену душу и права гроза  
потреса га од пете до темена. Он  
очајно скочи и приђе Мари.

— Говори ми нешто! Реци ми  
ма шта!

Мара га уплашено погледа.

— Шта да ти кажем, шта ти је?

— Не знам шта ми је, али ми  
је нешто здраво, здраво тешко. Ту  
— и он се ухвати за грло — ту  
ми је тешко, ту ме мучи.

Баба се диже.

— Кажем ја теби зави врат, а  
ти не ћеш да завијеш. Овака зима,  
а он тако головрат, па сад стегло..  
да бо'ме да ће да стегне.

И тај прекор, на кога би Марко  
у своје време друкче одговорио, пада  
сад тако пријатно и тако лековито.  
Он тихо рече:

— Мора да сам назеб'о (а у себи  
мисли: није ово од зиме, друго је  
ово). Ишао сам јутрос мало до пи-  
јаце па ме ваљда ухватио овај ветар  
(а у себи помисли: није то од ветра  
друго је ово). Сутра ћу понети  
шал (па сам у себи додаје: шта ми  
може шал помоћи?).

— Понеси, понеси, каже Мара,  
ја како ти кажем, онако ти је увек.

— Понећу вели он благо. — А,  
шта хтедох да ти кажем?!.. Нешто  
сам хтео. — Ту он набра кожу на  
челу и поче се присећати. Хтеде  
на силу да се нечега сети, чега  
управо није било, но само његова  
жеља да се говори ма шта било.

— На пијаци нешто! рече Мара.  
Њему добро дође та опомена.

— Јесте, јесте... видео сам тамо  
рибу... има лепе, врло лепе рибе.

— Па што ниси узео.

— Не једе ми се. Пре ми се јело,  
а сад нешто не марим.

Мара прићута на то. И она осећа,  
како сад не мари за рибу.

И опет се испразни њихов раз-  
говор, али сад ни код Марсе нема  
суза у очима, ни Марка не ломи  
више онај страх. Она, толико рас-  
трзана тим разним утисцима омли-  
таве као да више за њу нема на  
овоме свету ни злога ни доброга.  
Њој је соба чудна, светлост нејасна,

околина без живота. Самој себи постаде, као да се пита: јесам ли ја ово, је ли је све ово у истини тако око мене... зар није ово неки сан, гдје ја онако гледам, А Марко осећа празнину на месту онога немира и у ту се празнину долива њему нешто непознато, само га то очигледно храбри. То се подиже из сред њега и снажи му све тело, пење се своје врхунцу и носи са собом и његове пречишћене мисли. То га диже са столице и он погледа оштрим и неустрашеним погледом своју жену.

— Маро, рече свечано. Ништа преко Бога!

Она га не разумеде.

— Како то?!

— То ти кажем. За њега се Бог брине, како му он жели, тако ће му бити, па или тамо на граници или овде код нас.

И њу та његова вера поврати себи.

— Ја му се увек молим његовој доброты, рече тихо.

— А он ће помоћи. Он је свуда и на сваком месту.

Тог се часа у њеној души пре-ломи нешто и она осећа, да је у њеним рукама сигурна котва, која је чува да не залута.

— А ми му нисмо никад згрешили. Је л' да нисмо?..

— Никад! рече он, и тад се још више исправи.

Његов је стас господствен, поглед горд, пун одважности. Он пружи десну руку према Мари, како би јој показао сву силину онога што ће да каже.

— Нека се само он врати жив и здрав, а ја ћу, ево ти кажем, скупити пару по пару, па ћу отићи, знај да ћу отићи, на свети гроб, да му се за то захвалим.

Мара жарко гледа у ту будућност.

— Па ће те још звати ацијом.

— И то, ама ћу још док имам очију, погледати на оно мјесто, где се његов син мучио. И кад умрем после, не марим. Све сам дочекао, све сам доживео.

Ту старац седе опет где је седео и пред њим се у тај мах није пружало поље снегом покривено, није видео раздробљено колено, ни локве крви по беломе снегу; него је стојало пред њим у јасној и величанственој слици горостасно кубе, са златним крстом на врху, које га тако чаробно вуче себи, и коме он као ожеднео путник хита преко врлети и вода, да челом додирне то свето подножје.

Марино задовољство нађе ближу околину. Она отвори горњу фијоку на отману и изнесе једну малу и исвешталу слику и донесе Марку до очију.

— Погледај га! рече блажено.

Марко брзо погледа слику и по његовом се лицу разли задовољство.

— Мали Млађа, рече задовољно.

— Још пре петнаест година. — Исти је такав био.

— Само црномањастиви.

Баба трже слику.

— Млађа црномањастиви?!... Баш никако није!... Исти овакав плав, бео... исти овакав!

Старац је погледа са стране.

— Бог с тобом жено, та он је црномањаст.

— Сад, сад убрза она мало љутито, сад јесте нешто црњи, али онда је био такав... Ето погледај слику према свећи... Видиш плававо... Све се прелива... Ето погледај!

И она пружи слику далеко од обојих и пусти је косо према свећи.

— Ја не видим, да је то тако плаво, рече он.

— Е ти 'оћеш све по твојем. Не кажем ни ја, да је баш плаво, али је опет смеђе, но плаво... Управо чисто смеђе.

— Е смеђе јесте, али није плаво,

— Није он ни црномањаст.

— Није црномањаст, ал' је црномањистији више.

— Смеђ, вели баба, па прелива на плаво.

— Смеђ, чисто смеђ, вели Марко. Мари се досади.

— Кажи ти како 'оћеш, ал' ја знам, какав је.

Она мету слику пред собом на астал и загледа се у њу. Њој изађе пре очи онај мали несташни Млађа, како зајапурен улети у ту исту кућу, како брзо отвара долап, још брже сече велико парче хлеба и са пуним устима залогјаја јури кроз врата, да где на плоту, или гомили камења одседи тај блажен тренутак, у коме ће тако безазлено уживати у своме уловљеном залогјају. Његово свеже, румено лице трепти пред њом и она и сад осећа где је весели његово здравље. После пред њеним очима прелете невиђено, толико дугих година, док не дође онај тренутак, кад га је она на том истом миндерлуку посадила, момка, правог момка и кад му је са извесним задовољством и неком тајанственостију — што је њој тако мило било! — кад му је испричала, да се за њ много распитује, нека њена знаница, која има чувену девојку. Она види, како Млађа сав румен заклања шаком лице и срамежљиво

кроз прсте каже: „Ћути мамо, ја ћу сад да бегам!“, али је опет остао и до краја дослушао о лепој и вредној девојци... Па после кад је онда „улетео у собу“ и чудним гласом викнуо: „Хоће рат!“ и како је њој тада заиграло сво месо, а под ноктима јој било, као да је неко голица а она је тада у себи помислила: ово је туга!... После онај растанак, сад је он пошао тамо!... Ал' већ се то не види. Нешто јој изнутра, у самим очима гори, као ватра и она већ не зна, да је то суза потекла... Њој се чини, као да је на неком далеком путу, да иде непрестано, и и да осећа, не умор од ода, њу ништа не боли, него, да је нешто стеже, да је камени. Она већ не види како је Марко заклопио очи и сањиво дише. Они обоје не осећају, да се и последњи жар у фуруни гаси... По некад им и преко вољи рамена задрхте, руке се само увлаче у рукаве и млака им крв мили по леђима и врату. Марина глава потону јаче над његовом сликом и она, као и тица на смрзнутој грани, што бури перје потиже озеблуну са гране, и завлачи ја под топло перје на трбуху, завија главу под крило и оно осећа, да није више жива човечја душа, но тица коју Бог брани. Лампа се од себе гаси. Већ се ни бела кугла не светли јако, и само нешто жуте, слабе светлости пало на зелено подножје. Из стаклета се диже загушљив и тежак мирис од фитиља, пење се до таваница и спушта на њихове оборене главе...

Тога је часа њихов Млађа одређен, да буде шиљбок на мртвој стражи.



# ЈЕСЕН

— Пера С. Талетов —

**О**на се била прибила уза ме и гутала је сваку реч, која је прелазила преко мојих усана. Ја сам тихим гласом читао неку страсну историју двоје заљубљених. С времена на време морао сам прекидати читање, јер јој је сухи кашаљ распињао груди. То је био грозан кашаљ, који је и мени, кад год сам га чуо, наборао чело. Кад се опет к себи поврати, она ме гледала очима, које беху сузне од силног напрезања, а њезино бледо и лепо лице преливала је блага румен. Гледајући ме својим умиљатим погледом, у коме је лежало мало стида, стискала је моју руку све више и више — као да је она, јадница, била крива што је кашљала. И ја сам немо стискао њезину ручицу, читајући даље мало уздрхталим гласом...

Дођосмо до места, где се заљубљени зарипаху, да ће се вечно, вечно љубити. Она ми наједном јаче стиште руку, но што је до тада стискала, а ја подигох главу и мој поглед сусрете се с њезиним благим и тужним погледом, који је тражио моје очи.

Био сам веома потресен, па нисам могао дисати, као да ми је груди и грло стезала велика гвоздена карика. Да бих, у неколико, прикрио своје узбуђење, дођох до отворена прозора. Благи поветарац, који је миловао већ увехло лисје, мало ме је освежио. Она се лагано диже и дође до мене, обави својом нагом и студеном руком мој врат. Ја је страсно привучем уза се и љубио сам је, као да је много година нисам видео, а непрестано лудео за њоме. И она је мене љубила, а сузе из немих очију капале су по нашим грудима, које су се нагло дизале и спуштале.

— Вечно, вечно, клицаше она, гледајући ме ужагреним очима, а стискајући ме све јаче и јаче.

— Вечно, вечно, одговарао сам ја, враћајући јој страсне пољупце...

Стојећи тако крај прозора, гледали смо у дрвеће, које је, готово, уздисало, кад им поветарац додирне увехло лисје, које се још мало отимало о живот. На једном се један увехли листак ослободи своје гране и паде шуштећи крај наших ногу...

Београд.

# ЂЕРЗЕЛЕЗ — АЛИЈА

— Миленко М. Вукићевић —

(наставак)

**К**ао год што су анахронизми у народном предању кад се узимају као савременици Марко Краљевић и војвода Милош са Ђерзелез-Алијом, тако су анахронизми и кад народно предање узима као савременике Старину Новака, Дели-Радивоја и Грујицу.

Од свих јунака српске народне појезије највише долази у додир са Ђерзелез-Алијом Змај Деспот-Вук, Вук Јајчанин (што мислим да је једно лице). Порча од Авале, Тукунлија бан, Јакуб-паша, што би се, према досад реченим, дало извести као да су сви јунаци савременици Ђер-

зелез-Алије. Ја велим да су. И са овим мислим да прећем на оно мало података, што нам их пружа историја. Ја ћу поћи по личностима, које су познате непознатим.

## II.

На прво мјесто да погледамо на најистакнутијег противника и супарника Ђерзелез-Алије на:

1. *Змај Деспот-Вука*. Ко је Змај Деспот Вук, то данас тачно зна свако ђаче, које је свршило три четири разреда гимназије. Змај Деспот Вук син је Гргура Бранковића а унук деспота Ђурђа Бранковића-Смедеревца. Кад се родио не знам, јер о томе нијесам могао наћи ништа. О њему нам историја јавља тек у оним међусобицама, које се јављају у кући Бранковића после смрти деспота Лазара. У Мају 1457. са оцем отишао је Турцима. Тамо је могао, као велики властелин од тако знатне куће, као што је Бранковића, добити земље и живљети до смрти Лазарева. Тад је уз турску војску, како вели г. *Новаковић* („Последњи Бранковићи“ 1886 стр. 55) и подизао права своја на српски пријесто. Шта је с њим било после тога, тешко је тачно рећи. Али сигурно је то да се задржавао у Турској „у положају подчињеног хришћанског племића, каквих је у то вријеме по турској царевини било“, како вели, на поменутом мјесту г. *Новаковић*. Тамо се могао упознати са појединим виђенијим личностима. Тамо, у Турској остао је све до 1465 године, када Угри и Млечићи почеше преговарати са султаном Мехмедом о миру. Тада са посланством Мехмедовим стиже на двор краља Матије и Вук. Кад се турско посланство врати, Вук остаде у Угарској измири се са приликама, у којима се налазаше. Па тек 1471 године постаде Вук деспотом и јуначки се борио с турцима, час упадајући у српске земље с десне обале Саве и Дунава, час одбијајући најезде турске у Срем и Банат. Борећи се тако храбро и јуначки стекао је име „Змаја“; живио је до 1485 године.

2. Други, који изгледа као сувременик Ђерзелез-Алије јесте у Сарајеву Јакуб-паша стари. Пјесма вели:

Дворбу хајдук Хусеине двори  
У бијелу шехер Сарајеву. —  
Јакуб-пашу, босанског везира,  
Об дан пашу на капији двори,  
А по ноћи пашиницу љуби.

Јакуб-паша дозна за то од робиње и хтједе да се освети Хусеину, али овога извијести пашиница и наговори га да побјегне Вуку Јајчанину, што овај и учини. Кад је дошао Вуку Јајчанину, овај га лијепо прими.

Загрлио, па га пољубио,  
Па рекоше те се побратише,  
Кретах му је бајрак поклатио.

Доцније га извијести пашинаца, да је љута гуја са Сарајева, која га чува од непријатеља — Ђерзелез-Алија — отишла Шумадији равној, на Авалу до Порчине куле, а Јакуб везир да је болестан, јер је у турке болест ударила, но нека дође са Вуком, нека је води и нека се ожени њоме, а Вуку *Ајка*, сестра Ђерзелез-Алије. Вук се мало прибојавао да удари на станиште Алино, али по наговору Хусеиновом пристане и замало није зло прошао<sup>1)</sup>.

Према томе Ђерзелез-Алија живио је за вријеме царског намјесника у Босни и Херцеговини, коме је име било Јакуб-паша. Бар тако излази по народном предању. А да ли се то може потврдити и историјским подацима? Прегледајући листу царских намјесника Босанског Беглербеглука заиста налазим једног *Јакуб-пашу* или *Јакуф-бега*. У листи се говори, да је он био намјесник у Босни 1482 године, а дошао је одмах за *Сахија-бегом Гази-Мехмедовићем*, који је отишао у Цариград и постао великим везиром. Овога *Јакуб-пашу* помињу у својим историјама *Hammer* (књ. II. стр. 641—642. издање од 1834) и *Zinkeisen* (књ. II. стр. 503—504). Када је на заповијест султана Бајазита II. на-

<sup>1)</sup> Опширније гледај пјесму: „Ђерзелез-Алија и Вук Јајчанин“ у збирци *Косте Хермана* књ. I. стр. 73.

пао на аустријске земље преко Хрватске и када се сукобио с баном Деренчином и Франкопаном, тада их је и надбио. Овдје се такође помиње као паша Босанског Беглербеглука. Ово је први и пошљедни везир у Босни, који се под тим именом помиње и више ни један није био под тим именом све до 1878. године, када је Босну и Херцеговину окупирао Аустро-Угарска. Према томе, мислим, не гријешећи се о историјску тачност, да је Јакуб-паша босански везир, поменуте пјесме исто лице са овим историјским Јакуф-бегом или Јакуб-пашом. Послије 1493 године овај паша нигдје се више не помиње или је умро или је погинуо око ове године. Његов син *Газибали-бег* био је око 1500. намјесник Босанског Беглербеглука, а доцније, послије 1521. год. управник Биограда, и један и други били су добри јунаци, па за то им је народ и сачувао помена у својим предањима.

3. Као трећег сувременика Ђерзелез-Алије народно предање помиње *Тукунлију-бана*. Јасно је да је овдје помен сачувао некога од *Текелија*. У збирци Косте Хермана (I.) налази се једна пјесма под именом „Ђерзелез-Алија“, која је врло карактеристична. Ту се види како моли султана Тукунлија-бан да овај погуби Ђерзелез-Алију, па да му пошаље Алијину главу.

„Чу ли мене честит падишаху!  
Смакни мени Ђерзелез Алију  
И пошаљи Алијину главу  
И његова дора од мејдана,  
Низ дората двије бреше мале  
И његову бријеткињу ђорду;  
Ево теби ђемија од злата,  
По ђемији од злата џамија,  
И ево ти чоха венецијска,  
Што Стамболу море бити твоме,  
Твом Стамболу за седам година;  
И ево ти бјелица пшеница,  
Што Стамболу море бити твоме,  
Чуј ме, царе, за седам година. — — —

Султан, прелашћен овим даровима, заповиједи босанском паши да погуби Ђерзелез-Алију. Овај то не учини но погуби другог, који је лично на Алију, па узме

од Алије коња, двије бреше мале и сабљу, те са главом онога несретника пошаље у Стамбол. Овај то пошаље Тукунлији бану и затражи да му обећане дарове пошаље. На то одговори Тукунлија-бан царском изасланику, који му је донио тобож Алијину главу:

„Најдер теби књигу шаровиту,  
„Па је цару подај од Стамбола,  
„И цар јесте, али мудар није!  
„Откуд мени од злата ђемија?  
„Откуд мени чоха венецијска?  
„Што Стамболу море бити граду,  
„То Стамболу за седам година?  
„А откуд ми бјелица пшеница  
„Да Стамболу море бити цјелу  
„А за седам пунијех година!  
„Већ нек иде из Стамбола града  
„Оно ми је моја ђедовина  
„Ја нек мени на мејдан изађе“.

Сад цар, кад га извијести гласник и преда му писмо, одмах нареди, да се покупе Бошњаци, те да се пошаљу против Тукунлије-бана. Кад то чује Босански везир, он позове Ђерзелеза и пошаље га против Тукунлије-бана. Ђерзелез пак оде земљи по ћенару:

Не хтје отић' до Стамбола града  
Веће оде право Тукун-бану.  
А кад дође кули и авлији  
Код капије тридесет маџара.

Јунак хтједе у авлију, али му не дадоше маџари, он се расрди и рашћера их. Бан га позове себи, и како је био у маџарском одијелу, није га познао, но га лијепо прими и похвали му се како је погубио Ђерзелез-Алију. Послије неког времена Алија се код Тукун-бана докопа свога коња и оружја, па кад једном пођу цркви, Алија се каже, да је царев мејданџија, окупи Тукунлију-бана, стигне га, ухвати и однесе цару у Стамбол.

Које овај Тукунлија-бан?

Из пјесме се јасно види да је „*Маџарин*“, за тим да је сувременик Ђерзелез-Алије, па према томе и Змај Деспота Вука. Истражујући, који је од Текелија или Тукунлија водио борбу са Турцима у вријеме деспотовања Вука Гргуровића, нашао сам да је 1481. год., Бајазит II., док је

водио борбу са братом *Цемом* у малој Азији, заповједио управницима Биограда и Босне да нападају на земље преко Саве и Дунава. Ови то једва дочекају, пређу ријеке и допру до Темишвара. Тамо их сусрете кнез Павле са другим војводама. Први судар није био срећан, јер авангарда, коју је предводио *Никола Текелија*, бијаше потучена, половина изгибе, па са том половином авангарде погибе и *Никола Текелија*. Истина, послје тога стигне и кнез Павле, разбије Турке, пређе Дунав и допре до Голупца, ту растјера турску војску од 1000 коњаника и пошаље једно одјелење своје војске, чак до *Крушевца* (*Zinkeisen. Geschichte des osmanischen Reiches im Europa. Gotha 1854 II. књ. стр. 499.—500.*).

Дакле, поменути Тукун-бан или Тукунлија-бан, мислим, да нико други није до Никола Текелија који је погинуо 1481. год.

Сад се истиче најглавније питање овог рада: Ко је тај *Берзелез-Алија*, који је савременик Змај-Деспота Вука, Јакуб-паше босанског, управника и Николе Текелије, маџарског војводе, и кнеза Павла? Који је то јунак турске царевине, који је дијелио мејдане са горе поменутим хришћанским јунацима у размаку времена од 1461.—1493.?

Јасно је са свим да се у имену *Берзелез-Алије* крије некакав турски јунак, који се прославио у ратовима са Хришћанима и кога је народна појезија, особито оног дијела српског народа, који исповиједаше Ислам, онако лијепо опјевала. Одмах, само по себи, види се да је тај јунак мухамеданских Срба водио борбе у самом почетку поропадања Босне и надирања турског на српске земље с оне стране Саве и Дунава.

Раније истакох, да се *Берзелез*, по народном предању највише бавио у Сарајеву, које му је, по мишљењу народа, било и мјесто рођења, али истакох и то, да се *Берзелез-Алија* највише помиње око Дунава и Саве, особито у *Подунављу*.

То је истакао и у својој расправи „Пошљедни Бранковић“ г. Ст. Новаковић. Али нам стоји на путу то, што се у народној појезији и причама као мјесто становања истиче поглавито *Сарајево*. Тако, сад имамо два краја у којима су се догађала дјела *Берзелез-Алије*. *Босна* с градом Сарајевом, (на једном мјесту Травник) и *Подунавље*. У поменутој расправи г. Ст. Новаковић наглашује, па готово и доказује да се *Берзелез-Алија* бавио у Подунављу и по његовом истраживању *Берзелез* је исто лице са Али-бегом санџак-управником града *Смедерева*.

Да оставимо за тренутак *Берзелез-Алију*, да се задржимо на овом Али-бегу, санџак-управнику *Смедерева* града.

Први помен кога имам при руци о Али-бегу, санџак-управнику *Смедерева*, јесте из 1458 год. То је, дакле, оно вријеме, када је деспотовина *Ђурђева* била у самртничком ропцу, када су се као мртвачка хладноћа приближавали пошљедни откуцаји, пошљедње сјени слободе *Ђурђевој* држави.

Дубровчанин Лакари у своме дјелу: *Copioso Ristrettode gli annali di Rausa* на стр. 102. има једну биљешку ове садржине: „*Et Hallipassa Angelovich occupo la Samandri a con tuta la Servia; et cō questa perdita venne à finire anno 1458.* Што значи да је Али-паша Анђеловић освојио *Смедерево* и Србију (само не 1458 него 1459. год. јуна мјесеца).

Одмах за тим год. 1461. Херцег Стјепан ратовао је око Клиса са хрватским баном Павлем Сперанчићем, а на граници према пропалој деспотовини *са турским војводом од Србије*. Овај турски војвода није нико други до Али-бег управник *Смедерева*.

Кад је султан Мехмед спремио војску да освоји Босну, то да би заварао краља Матију и задржао да не помогне Босни, пошаље један одред војске под *Али-бегом* према Сави. Ово се види из писма, које је краљ Матија писао папи 24 јануара 1464 год. (види *Slephano Katona Epitome*

chronologica rerum hungaricarum. Pars II. стр. 408—409 Budae. MDCCXCVI). Овај Али-бег управник Смедерева имао је поред себе и брата Скендер-бега, али се не види да ли је он учествовао у овом Али-беговом походу преко Саве. Како биљежи А. Бонфини<sup>1)</sup>). Али-бег је врло рђаво прошао. Прешавши Саву попали, поплијени сва села до којих је стигао. Допре до Футога. Зароби силно робље. Али два брата Сокољанина, Петар и Михајло Michael et Petrum Zockoli) с малим одјељењем војске стигну Али-бега на самој обали савској и ту се сударе. Послије жестоке битке Али-бег би побијеђен, нагна на Саву, те пређе на десну обалу. Многи Турци изгибоше, а многи се подавише у Саву. Али-бег побјегне у Смедерево.

Оваких испада Али-бегових у земље угарске краљевине било је више. Тек кад Змај-деспот Вук дође за војводу Србима с оне стране Саве и Дунава, ови су упали Али-бегови били чешће сузбијани. Овдје ћемо поменути неколико најзнатнијих сукоба између Али-бега и Змај-деспота Вука.

У зиму 1475. год. угарски краљ Матија с војском од 10.000 сиђе у Срем с намјером да заузме Шабац. Имајући Биоград у рукама и освојивши Шабац, жељели су сад да ишчупају из турских руку и Смедерево. Али то није био лак посао, јер тамо бјеше и вјешт војсковођа и храбри јунак Али-бег. У то вријеме вођаше се рат између Турака и Влашке. Али-бег, како вели Бонфини у поменутом дјелу (стр. 594 и 595), желећи да се користи тим ратом скупи до 4000 коњаника, пређе Дунав и допре чак до Темишвара плијећећи, палећи и свуда пустош сијући. Силно робље нароби и поведе у ропство. Чувши за ово Вук (Re cognita Lupus) и војвода Димитрије Јакшић, скупе војску и пођу против Али-бега. С њима бијаху још и ове угарске војводе: Алберт и Амброзио Нађ, Петар Доци (мислим да је

<sup>1)</sup> Antonii Bonfini Asculani: Rerum Hungaricarum. Lipsiae MDCCCLXXI editio septimo p. 543.

овај Петар у пјесмама познат под именом „Дојчин Петар варадински бан“), Франциско Аристио, Петар Емерик и Ладислав. Сукобивши се са Али-бегом очајнички су се тукли и с једне и с друге стране, Турци су најпослије потиснути, разбијени и тако у нереду навале на Дунаво, те се многи подаве, Али-бег с мало војске дочепа се лађа и умакне у Смедерево. Ту у тој битци, погибе Али-бегов брат Скендер-бег. Наш трonoшки летописац прича како се и сам Димитрије Јакшић са Балибегом (мислим са Скендер-бегом) сукобио, па се тукли мачевима, па се послје дохватили голим рукама, док најпослије не надвлада Јакшић, обори противника на земљу и закоље ножем (Гласник стр. уч. друш. књ. V. стр. 110). Ова је битка, вели Бонфини, била код мјеста *Розагин-а* тридесет хиљада корака далеко од Смедерева. Ја мислим да је то *Пожежена* у Банату, а доцније ћемо виђети да је народно предање то везало за град *Пожаревац* у Србији. (О овој бици види једно писмо писано Матији Корвину 15 августа 1647. штампано у Гласн. Срп. учен. друштва II. одељ. књ. XIV. стр. 238).

Ово је био срећан успјех за Змај-деспота Вука. Послије овога Вук удари и поруши Ковин у Банату, како веле наши летописци. Одмах послје овога Вук је прешао на десну обалу Дунава и почео на годињском пољу спремати утврђења за опсаду Смедерева. Није се радило брзо, јер се ишчекивало на флоту (24 лађе), које су биле наручене у Регенсбургу. Али-бег је, како изгледа, за све то вријеме био затворен у Смедереву, и отуда испадима узнемиривао Србе, који су радили подижући опкопе. Тако је протекло цијело љето 1476 год. Турци, побијевши Стефана, молдавског војводу, ударе у земљу са 40.000 војника на српска утврђења, око Смедерева. Попале палисаде и дрвенарију, нагнају посаду на предају и тако пропаде нада деспоту Вуку да освоји Смедерево. Тако се оклијевањем Угарске избави Али-бег незгодна положаја.

(СВРШИТЕ СЕ)

# Ф И Л О М Е Н А

— André Theuriet —



## I.

аша кола сиђоше брзо низ рампу Талгар. Кад стигосмо у Вивијер, кочијаш притјера коње у ход да се мало издувају, и да би могли боље посматрати околину.

Пут је био усијечен у једну плаву стијену и ишао је дуж језера Анеси, обилазећи један језичак, одакле се кретао право ка напуштеној капели Мадлене.

Десно се виђаше језерско огледало, које покреташе тих вјетар, — оно се пружаше до ивице винограда, који бијаху на првим подинама Ентреверерских планина. Дуги облаци који су обмотавали брежуљке, дозвољаваху само да човјек види зелене основице и освијетљене врхове. У подножју а на ушћу Друарда биле су јелове шуме, над њима бијаше мало магле, али се и кроз њих могао видјети чисти азур воде, на коме полуострво Ањи јасно оцртаваше сјенке својих великих јаблана. На лијевој страни дизао се је читав зид стијена; изнад пута а између жбунова на врху, могаше се примјетити једна козја стаза на висини од тридесет метара.

— Овдје се, рекох ја мом другу, за вријеме, кад је Хенри V. завладао Савојском, десила једна несрећа екипажама Г. од Лесдигијера.

Била је црна ноћ. Мазге, које су носиле сребрно посуђе отисну се и скрхају у језеро. Сва сребрнарија војводина и данас се налази на дну језера. Наш кочијаш који је до тада немарно звиждао, преста на један мах и обрати пажњу на разговор. То бијаше лијеп младић око 25 година, витак, широких плећа, малих и чистих очију, малих плавих бркова, име му бијаше Жак Сорнера. Задобио нас је својим пријатним изгледом и својом веселашћу, те га узесмо да нас вози, управо он нас узе.

Чувши да питамо колико има до сео-

цета Ањона, пристаде врло радо на тај пут.

За што да идемо баш у Ањон, кад смо могли ударити десно на Женеву, као што смо и били ријешили?

Ни због чега другог, до због једног ђеифа, који ће већ прави туристи разумјети, и који чини прави чар путовања. На углу једне Анесиске улице примјетисмо на једном раму, у коме су биле вјерне копије канта и послужавника од бакра, брижљиво израђених, прочитасмо при дну: „Тоано, вјештак резач на бакру у Ањону, близу Талоара“.

Жеља, да имамо ма што од локалне индустрије, учиним као и сам Жак, те отпутовасмо за Ањон.

Жаков коњ ишао је добро. Пет минута пошто прођосмо Мадлену, уђосмо у сеоце Ањон, или боље рећи један засеок од двадесет кућа, посијаних око једног потока који утиче у језеро.

— Ево нас, повика Жак скочив са сједишта, да помогне коњу сићи низ једну низбрдицу на путу, који бијаше излокан, ви знате или ви не знате, господо, да у Ањону нема ни једне крчме, али ћу вас ја одвести код оца Тоаноа, и његова ће кћи наћи шта треба да вам зготови један доручак.

Он нас заустави пред једном сељачком кућом с једним спратом, испод кога бијаше сутерен у који вођаху стрме степенице. На степеницама бијаху велика затворена врата као у каквог подрума, освијетљеног кровним прозором. Дању се могаху видјети бурад, менгеле, клупе и тезга претрпана неким бакарним стварима. Подрум је служио као атеље старом вјештаку.

Жак уђе први, и тек што прекорачи праг, за чу се гунђање:

— Ту си, претваралицо! још ми доводиш и друге?

— Добар дан, оче Тоано, одговори кочијаш смијући се, молим вас извините!... Ја вам доводим... Ево господа желе да виде ваше бакрорезе.

— Е, то је већ што друго... Поздрављам вас, господо, и молим да пређете на ону страну ако хоћете. За тим нас одведе до прозора и тек тада могосмо примјетити једног омаленог дежмекастог човјека, загрнутих рукава, у цвиличним панталонама, црвена носа, очију испијених и дубоко увучених испод великих обрва; чела широког и високо уздигнуте главе.

— Ви знате, продужи сад он, ја не радим по наруџбама, и за то вам немам Бог зна шта показати. Затим оде у један ћошак и поче тражити нешто, и послѣ неколико минута врати се са једним пакетом шифма, великим бокалом за вино оријенталске форме, који бијаше изрезан неким врло оригиналним цртежом.

— Ето, што ја радим, додаде он дрџећи и размјештајући ствари. Сад ви изаберите!

Наш избор паде на један послужавник и бокал, он нам рече цијену, која бијаше релативно скромна. Једина тачка која даваше материјала за разговор, бијаше уговорени рок за предају.

Добри човјек тражио је мјесец дана и више не рече ни ријечи. Док се је мој колега трудио да скрати рок предаје, примјетим на једном бурету парчад неке руде, како свијетле као златне љуске.

— Је ли то бакарна руда? — упитах резача.

Очи Г. Тоана изгледаху свијетле као и љуске на металним парчадима.

— Треба да има бакра, рече он, подигнув главу, али има још нечега... знате, господине, и то оног лијепог планинског злата.

— Како, зар се овдје може наћи и злата? — повиках ја.

— Има га горе, рече он подигнув прст у правцу планине, ал гдје, не зна се још сигурно.

Планина чува своју тајну и крије своје злато, ни више ни мање, него као какав тврдица. Само кад се снијег почне топити, бујица снесе парчад стијена у Ањон и у овој парчади нађе се по нешто злата... Ја га могу наћи, јер га познајем добро по облику и тврдоћи и ја га непрестано скупљам... То је мираз моје ћерке Филомене... Фила ће бити једног дана богата, додаде он бацив презрив поглед на Жака, и ја ћу је удати само за човјека, који ће бити....

Млади кочијаш не мрдну с мјеста и ако је ово било на њега упућено, само му се у очима читаше исмијавање. Он изађе, под изговором да нареди шта треба за доручак, а ми одосмо да разгледамо засељак док доручак буде готов.

Ја оставим мог друга да посматра водоскок и пођем низ поток који вијугаше између орахових дрвета. За неколико минута наиђем на међу једне покошене ливаде и само плот уплетен дивљом лозом раздвајаше ме од пута. С друге стране овог зеленог зида чух два весела гласа, који долажаху из сјенке јабукових дрва и преко једног жбуна, примјетих двоје младих гдје разговарају. Једно бијаше млада дјевојка од својих 20 година а друго Жак Сонерат. У средини гомиле покошеног и миришљавог сијена стајаху њих двоје, дјевојка преврташе по рукама покошену траву — изгледаху врло лијеп пар.

Млада дјевојка бијаше утегнута у ко-сакену\*) од лијепог платна са три широке пантљике преко леђа, имала је штофану сукњу, која се бијаше припила око кукова и падаше све до њених великих ципела, рукави јој бијаху изнад лакта широки и из њих су вириле лијепе руке, мало сунцем опаљене. Бијаше се наслонила на своје грабуље. На глави је имала лијеп сламни шешир; лице јој бијаше свеже и чисто блисташе од њезиних живих и плавих очију, изнад којих се лепршаху коврчице њене лијепе косе.

\*) Кратка женска хаљина.

Жак бијаше у чизмама, капут пребацио преко рамена а у устима држаше једну стабљику, коју немарно жвакољаше а погледом прождираше своју саговорницу.

— Веома сам задовољан, Филомено, што те опет видим, рече он веома љубазним гласом, ви ћете се зачудити... и нећете бити задовољни сигурно што сам се тако брзо вратио?

— Да, Жаче. Ја сам мислила да сте се ви ријешили да недељом идете у Ањеси?

— То ми је заиста био план, али кад сам чуо ова два господина да говоре о Ањону, приволим их да их ја довезем, ето тако је било!...

— Фило, какву награду тражите ако ме не пустите прије, но што ме загрлите?

— Не, Жаче, будите мирни! Ови нас људи могу видјети и све испричати оцу. Ви знате, да он није увијек расположен, а наше ствари не иду баш добро.

— Ех, отац Тоамо је сад у послу. Један мали пољубац и то је све!

— Не, не,... кад се вјенчамо, грлите ме и љубите докле вам је воља, али дотле... не не!

— Да видимо, рече Жак, пружајући руку око паса своје пријатељице, која га одби и запријети грабуљама.

Жак, мало заплашен овом пријетњом а подстакнут изазивачким смијехом Филомене, понови свој покушај, али га застави на један мах строги глас, који је долазио с друге стране ливаде:

— Чекај мало, угурсузе, ја ћу ти помоћи вилама! А ти Фило, мјесто, што си допустила да те вријеђа тај трчкарало, боље би било да си код куће на послу... Одлази одмах!

Млада дјевојка баци грабуље и без икакве журбе, упути се кући.

Њих двоје остане сад сами. Жак се нимало не збуни, жвакаше и даље стабљику, за тим се немарно приближи резачу.

— Па ви сте увијек нерасположени оче Тоано, нећете баш да ми дате вашу

Филомену? ја је веома волим и били би смо лијеп пар!

— Волио је ти, не волио! то ми је баш свеједно, рече отац Тоано. Ти знаш моју намјеру, да ја хоћу зета, који ће ми помагати... И да за то треба новаца и вриједноће... А ти дерану један, не знаш ништа више већ водити свог коња и хватати рибу у језеру. То, као што видиш, није довољно, и ти нећеш бити мој зет!

— Оче Тоано, немате право. Нијесам ја баш тако неумјешан, што се тиче новаца, ја имам мог ујака, који је поп у Рованију, он је у миру и оставиће ми све његово добро.

— Пф, звиждаше презриво резач, твој ујак и Рованија зелен је као зеленика\*) и неће умријети тако скоро. У осталом немам времена да чекам док он умре, руда је ту и ја хоћу зета који ће одмах лећи на посао до... Ти нијеси за мог зета!

— Је ли то ваша пошљедња ријеч господине Тоано?

— Пошљедна Жаче!

— Добро! ко буде жив видјеће, рече кочијаш с веселим осмејком, чекајући то идем да доручкујем...

За вријеме доручка служила је Филомена, коју је Жак, у пркос забране резачеве гледао испод очију. За вријеме доручка ријешеше да иду у Талгоар, како би дали времена Тоаноу да изради наруџбину.

Послије малог одмора отпутовасмо путем ка крчми Абеј. Кад смо били на прагу нашег новог преноћишта, Сонерат нас упита:

— Реците ми, господо, промрмља он повјерљиво, да ли је истинита она историја о мазгама које су пале у језеро са цијелом сребрнаријом војводином — и да је то мјесто близу Мадлене?

— Потпуно истинита, храбри човјече, одговорисмо ми.

\*) Биљка.



— А, да ли мислите, да је сребрно посуђе још на дну?

— О, Богородице, па то је бар могуће. Међутим, ако се направи нов пут у подножју стијена, има изгледа да ће сребрнарија Г. од Лесдигијера бити покривена слојем земље од тридесет метара.

— Ах, рече мало очајавајући... при свем том, могло би се десити да човјек улови мајмуна... Шта велите господине?

— Да ли би сте покушали да зароните на дно језера и да тражите благо? Кочијаш се насмија.

— То не знам, али знам да се ваша историја слаже са оном старом причом која се чује у овој околини да ноћу, кад је при мјесецу, може човјек срести близу Мадлене неку приказу с дрвеним ногама; и ако има куражи да иде за њом, она га одведи, кад наступи поноћ, у једну пећину гдје има блага...

— То је може бити сребрнарија вашег старог солдата, додаде он силазећи са свог сједишта. Може човјек и пробати!... Хајд', Блон... Лаку ноћ господе!

## II.

Неколико дана доцније, Жак остави своја кола и пјешке оде у Ровањи да посјети свог ујака. Застаде га у башти гдје чита полугласно требник код кованлука, али га не могаше чути од силног зујања пчела. Стари се је свешеник увијек радовао доласку свога нећака. Па и сад чим га спази код једног грабића, дозвола гувернанту Стефанију и нареди јој да донесе из подрума једну флашу бијела вина.

Послије кратког разговора, Жак мирно разјасни ујаку узрок његове данашње посјете. Лице младог човјека на мах потамни и гувернанта, која је из даље прислушкивала разговор између ујака и нећака, примјети како њен господар даје знаке непристајања. Разговор је дуго трајао. На један пут свештеник диже своју суву руку и удари по требнику. Жак удвоји ласкања и своју рјечитост да би побиједио

отпор свог ујака. За мало па се је осјећао задовољан, кад свештеник слеже раменима и мрдну главом у знак пристанка. Стефанија их виђе да се упутише трапезарији, за то отрча да их причека. Послије поновног шапутања, она је видјела да га ујак допрати до авлинских врата и врати се замишљен гледајући у требник.

При повратку из посјете у Ровањију, Жак проведе неколико дана у Талоару.

Примијетио сам га два три пута у шетњи, како на својој барци тумара по околини Мадлене, а један пут, баш за вријеме једне мрачне ноћи, видио сам га гола до појаса како се упутио крају барке и скочи у језеро. „Ах дакле истина је, помислим ја у том тренутку, он залаже главу, само да пронађе сребрнарију Г. од Лесдигијера.“

Једно послје подне, оде он и нађе оца Филомениног.

Ево разговора, који су они имали међу собом, како ми је доцније причао сам Жак.

— Како, ти опет долазиш? повика Тоано, радећи шаре на бакру, који смо код њега поручили.

— Опет, одговори задовољно кочијаш, изгледа ми то као неко пребацивање, господин Тоано? Није лијепо да примате на тај начин човјека, који вам доноси једну лијепу новост.

— Какву лијепу новост? — промрмља резач, долазиш сигурно опет, да ми кажеш, како си се ријешо, да продужиш удварање мојој кћери?

— Не то, већ нешто са свијем друго!

— Добро, а ти онда иди одакле си и дошао!

— Како сте брзи, оче Тоано, не дате ми ни времена да вам се изјасним... Ево моје новости; чујте! Ми смо у дуплој добити. Ако сте ви пронашли златан мајдан, ја сам, сребрни... Само је једна разлика у том, што је мој мајдан лакше експлоатисати но ваш!

При ријечима: златан и сребрн, стари резач подиже главу, и очи му засвијетлише као у мачке при помрчини.

— Шта ми ту пјеваш?

— Не, ја то не чиним. Ја сам метнуо руку на благо и рећи ћу: „подијелићемо“, ако пристанете да Фи́ла буде моја жена?

— Прво ме увјери о томе, јер може бити да ме исмијаваш.

— Ништа лакше! Нађите се вечерас, између једанајест часова и поноћи, близу Мадлене, ја ћу бити тамо и онда ћу вам дати очевидног доказа.

Тоано га посматраше пренеражен.

— Ти ћеш ми показати своје благо.

— Јаћу вам га показати бар као мустру;

— Добро, али ти знаш, да сам ја стари мајстор и да ме неће фењери ништа изненадити и збунити.

— Будите спокојни, ви ћете бити задовољни вашом шетњом!

У означено вријеме, Тоано се упути Ањонским путем.

Била је дивна ноћ; мјесец је сјао пуном свјетлошћу, тишина бијаше на све стране, а језеро је изгледало као најљепше огледало. По кадшто би ову тишину прекинуло дрхтаво цврчање попаца, или несташно искакање шарана на површину воде, или крик какве младе патке, који је долазио из трске на супротној обали. Од Ањона до полуострва Денга, протицао је бистар поток и утицао у језеро. Он је личио на скакутање хиљаду рибица, са сребрним крљуштима. Био је чист као кристал, а при овој лијепој мјесечини крунице замка Денга и тршчани кровови расијаних кућица, јасно се одвајаху од великог дрвећа. У тренутку, кад Тоано стиже до бијелог зида Мадлиног, виђе на једанпут неку витку силуету у дну привезане барке на стрмој обали.

— Јеси ли Жаче, једва промрмља старац. — Добри човјек није био слободан ноћу, па и ако би било мјесечине.

— Сад, рече бијесно млади човјек и искочи на њу.

— Ах, врло добро... Сад мислим да ћеш ми објаснити, за што си ме довео овдје у доба, кад бих ја већ био у својој постељи.

— Слушајте: ви нисте чули да се прича: како долази неко с дрвеним ногама, те се шета поред капеле између 11 сахати и поноћи, и то само кад је ноћу пун мјесец?

— Будалаштине! рече резач, обрћући неспокојно главу у правцу Мадлене, доста о томе!... Сад се о таквим стварима не разговара. Него, шта је с твојим благом?

— Ви то дакле не вјерујете. Прича се дакле, ако човјек иде за тим створом са дрвеним ногама, да он одведе управо благу, које је у дну језера... Само треба напунити џепове прије него што откуца поноћ, иначе се не може ништа друго изнијети до шљунак.

— Тути бре! то су голе лагарије!

— За бога: да ли долази, не могу тврдити, али за благо је друга ствар. Некада је овуда поред Мадлене путовао један ђенерал и његове мазге, које су носиле његово сребрно посуђе, скотрљале су се у језеро, и посуђе је и сад тамо. То није лагарија, јер има записано у књигама. У осталом, ја сам видио и дохватио то посуђе.

— Ти си га видио, Жаче, драги пријатељу!

— Ти си га видио? — повика резач засвијетливши очима.

— Да, оче Тоано, као што вас видим сад. Благо је доли у језеру, — баш испод моје барке. Ја сам ронио и видио како свијетли у води као сребрн новац, видио сам чиније за супу и др., и да видите доста личе на оне што ви радите, али све је то посуђе масивно и врло тешко... Због тога сам већ осам дана нерасположен.

— Ти нијеси ником причао о том? промрмља Тоано узвјерен, ухватив Жака за руку.

— Нико ме, до вама.

— У добри час!... Сад ми докачи да ме не исмијаваш.

— То не треба дуго чекаги, рече Жак и за тренут ока скиде свој капут, панталоне и кошуљу. Голо тијело његово, витко

и мускулозно, дијепо се могло видјети при мјесечини.

Он стајаше на крају барке док се Тоано не приближи а за тим викну „хоп“! скочи и зарони у језеро.

Резач оста на обали дахћући. Њиме овлада двогубо узбуђење: прво чудновата радозналост, за тим извјесно пребацивање, што је само ноћас и то близу тако мистериозне капеле, и ако он иначе није вјеровао у мађије.

Био је он чврста духа, али му се ипак у овој прилици појавише пред очи све празновјерице из дјетињства, и да је само чуо лупу дрвених ногу на пугу, — умро би од страха. Цврчање попаца долазаше му до ушију, ћукање сове у Ањонској јарузи натјериваше му мравце од пете до главе, а јасно оцртани профили планински играху му пред очима. Осјећаше како му је страхота дуго вријеме. У том се поче кретати површина језера, показаше се кругови и у дијамантском сјају капљица примјети Жака, који скочи у барку и поче кијати.

— Држите, оче Тоано, повика Жак, бацајући му неки особити предмет на камење, које бијаше на обали. Предмет произведе сребрни звек, и он рече: „а шта сад велите?“

Тоано не рече ништа, јер једва дисаше. Диже предмет са земље и одмераваше руком неку дугачку чинију, чији метал бјеше мало искусан и мало поцрнио, — наравно због дугог лежања на скромном пијеску. Махиално узе један оштар камичак и зашпара чинију — бразде засвијетлише мјесечевом свјетлошћу.

— То је старо сребро, једва промуца старац, познајем га..... А ти знаш, да има још доста таквих ствари на дну језера?

— Читава кухињска батерија, оче Тоано!...

— Турај се још једанпут, па изнеси штогод можеш, шапуташе Тоано.

— А не, доста је за ноћас, одговори Жак облачећи се; мјесец је већ зашао,

и не бих могао распознати ствари. Ви сте тражили доказ и ја сам вам га дао. На вама је да ми дате часну ријеч... Је л' те да ће Филадельфија бити моја жена?

— Са свијем тако, рече резач у пола побијеђен, само ако извадиш доста тањира, јер би то био лијеп мираз, и ја ти онда не бих ништа одбио.

— Ви ми се заклињете, да ћемо се ја и Филадельфија вјенчати, прије него што прође мјесец дана?

— Нек буде и тако... прије мјесец дана, ако ми обећате донијети и остатак посуђа.

— Пристајем, кликну Жак и притрча те пољуби старца у руку. Очекујући остатак, примите као залог ову чинију. Од сјутра ћемо радити свој посао, а за три неђеље око Св. Јована, кад мјесец опет буде пун, доћи ћемо овдје са двоколицама и покупити остатак.

— Дотле, ником ни ријечи осим Фили!

— Ја ћу ћутати као риба, рече резач трљајући чинију својим рукавом... а сад, Жаче, буди тако добар, те ме допрати до Ањона. То ће те мало и освјежити.

— Ах, рече Жак смијући се, бојите се да вам дрвоноги не отме чинију?

— Пристајем, оче Тоано, али под условом, да ме наградите с флашом вашег бијелог вина, јер ће ме то још више освјежити!...

Жак, пошто отпрати Тоана и испи флашу вина у здравље Филомене, врати се у Талоар. Мјесец га је видио како скакуће по бусењу весело и јако звижди, да је ехо од Мадлене повратио његово звиждање, те су се косови у Вивијерској шуми на једанпут пробудили, мислећи да је већ свануло.

### III.

Филомена, која још није била посвећена у ову тајну, није примјетила промјену, која се извршила у мислима њезиног оца.

Тоано пак, не само да је пристао на свадбу, већ је живо радио да се то што прије сврши.

Нађена сребрна чинија занијела га је, он је у својим сновима слушао само звек сребрна посуђа, видио је већ сво посуђе у свом коферу како лијепо свијетли у мрачној његовој собици.

Вађење сребрнарије бијаше потчињено светковином свадбе Филоменине и он га одоцњаваше да падне на сам дан свадбе. Имао је пуне руке посла око припрема, и три недјеље послје оне значајне ноћи, кад се је Жак гурао у језеро, весело друштво лијепо одјевених људи, кретало се је путем од Ањона за Талоар. Пред њима је ишао један млади свирач у акордеги, омиљени инструменат савојских горштака. На челу је био Тоано, лијепо обријан у неком смијешном празничном реденготу, са Филоменом испод руке, која је имала на себи лијеп свадбени накит. За њима је ишао Жак с уздигнутим брковима и као увијек насмијан, са мајком Тоано.

Кад је свадба пролазила поред Мадлене, стари резач се окрене свом будућем зету и мистеријомно трепну, на што му Жак одговори непримјетним осмјехом, пуним обећања.

Жак је позвао и нас двојицу на свадбу, и ми смо присуствовали вјенчању у цркви, гдје је било доста радознала свијета.

Био је ту и ујак из Ровањија, који је чинодејствовао у једној лијепој одежди. Прије но што ће сјединити младенце, свјештеник им упути обична питања, а између осталог, помену да благо не чини срећу, већ да узајамна љубав вриједи више но све земаљско благо. Изговарајући ове ријечи и мирошући младенце стари свјештеник, имао је израз подругљива осмјеха. Лице му бјеше освијетљено једним сунчаним зраком који падаше са свода.

Жак је слушао побожно свог ујака и одобрио његове ријечи климајући брадом, док резач набираше усне и посматраше нерасположено кроз врата. Он је гледао плаво језеро, зелене планине, крај вијугавог пута и опале зидове Мадлене,

како се дижу у вис над виноградима Ањонским . . . .

— Не ћу да вам причам о свечаности, игри, гозби и свему оном што је сљедовало при повратку у село. Све је то трајало до саме ноћи.

Сјутра дан, изгледало је оцу Тоану гдје се дан неће никад свршити. Улазио је и излазио из атаљеа, загледао је сваки час дуварни сахат, који је био на зиду у једном ћошку. Изгледало је да би радо погурно сунце ка врховима облачних Анесиских планина. На пошљетку дође и час вечере, и док је мајка Тоано спремавала вечеру, стари резач изведе свог зета на страну и рече му:

— Данас је Св. Јован, мјесец ће бити вечерас пун, опомињем те на моју молбу а до тебе стоји да је испуниш.

— Са свим, оче Тоано, одговори Жак слободно, ја вас слушам . . . Спремите двоколице и оставимо мајку нек спава мирно . . . Кад све по селу заспи, то ће бити око једанајест часова, отићићемо до Мадлене и повешћемо Филу . . . Она зна сад цијелу историју и може нам помоћи.

Кроз бледичасту свјетлост мјесечеву Тоано чу, како на звонику у Тилгару изби једанаест часова. Он бјеше расположен, истјера двоколицу из собе, чији точкови бјеху брижљиво умотани шифоном, да не би правили ларму.

Жак узме Филу за руку и сви троје, као кријомичари пођоше путем ка Мадлени. Жак разговарајући се са Филоменом, није се журио. Тоано је нестрпљиво ишао пред њима са двоколицом и кад видје да је сам, врати се и поче их грдити. Њих двоје се чињаху глуви и не наљутеше се на грдњу Тоанову, већ главу уз главу уживаху једно у другом.

— До ђавола! промрмља Тоано, ви сте прави пужеви! Имаћете времена за разговор кад се вратимо.

— Полако, драги оче, рече Жак, није вашар на мосту а посуђе неће отићи без наше дозволе!

Требало им је читаво пола сахата до старе капеле, чија унутрашњост изгледаше плаветна од мјесечеве свјетлости. Отац Тоано сједе на рукунице од двоколице. Сонерат, миран и немаран као увијек, тупо је гледао око себе, и изгледаше да би се осјећао задовољан кад би наљутио свога таста. Он поче причати о метви која ће бити богата, посматраше звездано небо и планине и предсказиваше добро вријеме за сјутра.

— Жаче, прогунђа, Тоано, пожуре се мало, ти ме љутиш већ, драги друже!

— Гле, гле таста! рече Жак смијући се и као бајаги поче се журити.

На пошљетку скиде обућу, панталоне и кад поче свлачити кошуљу, изби — поноћ. Он се направи да није чуо, већ сиђе у своју барку.

— Један, два, три и за тим скочи у језеро и зарони.

Отац Тоано сједећи на метвици\*, дрхташе од нестрпљења, док Филомена мирно скрсти руке. Обоје нијемо гледаху у концентричне кругове који се појавише на површини воде. Попци цврчаху у виноградима; њихова мелодија чињаше ноћну тишину још свечанијом.

Фила примјети прве лаке клобуке ваздушне, који су јављали скори повратак гњурца, и на скоро у пјенушавим клобуцима појави се Жак с празним рукама.

— Како, повика пренеражено Тоано, ти ништа не доносиш?!

— Ништа, оче Тоано, одговори Жак дрхћући као покисло псето, зао удес: посуђа нигдје нема!

— Нема, то је немогуће, то је погрешно мјесто!

— Није, обиљежио сам га био једним великим каменом и нашао сам само шљунак. Мора да има неких чини доље!

— Остави ме на миру, какве ђаволске чини?

— Не знам, одговори он са свим флегматично. За тим са свим пријатно додаде?

— Да није прошла поноћ?

— Да, пошљедњи откуцај чуо се кад си заронио, али језеро је још освјетљено мјесецом. Зарони понова, драги мој, молим те!

— Пошљедњи се дакле куцањ чуо? — понови Жак не трепћући, па сад ми је тек све јасно. Блага нестане чим поноћ прође. Ја бих се понова гњурао, али је језерска вила сакрила већ све благо у свој кофер на дну језера. За то оставимо до идућег пуног мјесеца!

— Нема ту виле, ти си дао ријеч мени, повика очајнички Тоано... Ја сам требао раније да посумњам у то и да се не повјеравам лоповима такве врсте!... Ти си ми украо кћер, разбојниче, врати ми је дакле... Хоћу да покварим вјенчање! У исто вријеме шчепа за руку Филомену и изведе је на сред пута, али се млада жена отргне брзо из очеве руке.

— Не, тата, рече она одлучним гласом, ја волим Жака и ви сте ме њему дали, ја сам сад његова жена и остајем и на даље с њим!

— Хвала, Фило! продера се Жак, загрливши је, ти си најбоља жена! А сад, оче Тоано, дођите да је узмете!

— Ах, проклета кћери, ти се одричеш свог оца, у осталом обоје сте једнаки, ријешили сте се као лопови на вашару да ме опљачкате и мучите!

— Не, оче Тоано, рече Жак, нико неће да вас мучи.

— Будите паметни и сјетите се свега онога што је мој ујак рекао: „Злато не чини срећу.“

— Идите ви до ђавола заједно с вашим ујаком, рече Тоано, гурајући своја празна двоколица, одбијам вас од себе и више немамо ништа заједничког.

— Немате право, драги тасте, ми нећемо ништа друго, до да вам помажемо експлоатисати руду.

— Није то руда, коју ти хоћеш да експлоатишеш, но сам то ја, ниткове један!

\* Биљка.

Тако у свађи стигоше и у Ањон, гдје је све живо спавало.

\* \* \*

Два дана пошље тога, вратим се у село да потражим послужавник и бокал, који је резач сигурно израдио, али добри човјек ми се поче извињавати. Причао ми је: како је се посвадио са зетом и одвојио од своје кћери. За тим трљајући сребрну чинију неким старим ланеним шифоном, мислио је у себи на пропало благо у дну језера. Говорио је о свађи, коју је Жак могао прекинути, само да је се хтјео понова гњурати у језеро.

Сјутра дан, Жак нас је одвезао у Анеси, и како смо и ми већ сазнали по нешто о нађеној чинији, то користим ову прилику да сазнам праву истину и запитах га:

— Да ли сте заиста, Жаче, извадили сребрну чинију из језера близу Мадлене?

Обичан смијех појави се на уснама младог кочијаша.

— Рећи ћу вам истину, господине, одврати он мало намигнувши. Био сам веома заволио Филу, а знао сам да је отац Тоано тврдоглавији но мазга г. од Лесдигијера. Кад сам чуо да су се ове мазге скотрљале у језеро са цијелим посуђем, паде ми на памет лијепа идеја... Сјећао сам се да мој ујак у Ровањију има једну сребрну чинију, коју је добио од грофице Манто. Вјере ми, нисам се више предомишљао, већ одем ујаку и испри-

чам му цијелу ствар. Приволим га те ми уступи своју реликвију за извјесно вријеме. То је, вјерујте, све рђаво што сам учинио!... Кад сам имао већ чинију у рукама, чекићем окр'ам крајеве и оцрним је добро на диму, па је онда спустим у језеро близу Мадлене. Знао сам, да ће отац Тоано, занешен оваким стварима сањати само златне и сребрне руднике. Доцније му испричам догађај с мазгама што га мало распали и кад сам видио да је ватра узела маха, доведем га једне вечери до језера, скочим у језеро и зароним те извадим чинију, говорећи како на дну има још стотину таквих. Он ми онда обећа дати Филу, само ако и остатак посуђа извадим из језера...

— Ето, какав је обрт узела цијела ствар благодарећи само вама господо. Ја вам и опет из дубине душе искрено благодарим.

— Ништа друго до то Жаче? Па зар нисте ви, гњурајући по језеру, нашли бар на траг сребрнарији?

Он прште у смијех.

Нашао сам само на шљунак и камење, а да је сребрнарија била на дну, она би остала до вијека, као што вели мој ујак. Али ја сам нашао ипак своје злато... своју Филу! — Увјеравам вас, да она вриједи више но све злато и сребро, за тим додирнув врхом свога језика насмијане усне, додаде: то је благо, које ће имати потомке.

С француског

Крагујевац

Liseron

## ОЦЈЕНЕ И ПРИКАЗИ

### Гордана од Лазе Костића.

Народно Позориште у Београду узело је, од неколико месеца, нов правац. Рано је нагађати какви ће резултати бити. Главно је констатовати да га има. Програм рада је, донекле, обележен. Томе је било време. Ових последњих година, од како

пратимо рад у Народноме Позоришту у Београду, ишло се без компаса. Оно је, као бродовље са поломљеним катаркама на пучини, лутало тамо амо, задржавајући се, доста пута, у млакој и устајалој води оних позоришних комада чија је вредност готово сумњива. Превођено је без избора и разбора. Метода није било. Позоришни

репертоар је личио на калејдоскоп, који су правиле невеште руке каквога дерана. Српски старији комади су били заборављани, и ако се међу њима могло наћи и таквих који ваљају. Нови, оригинални, и ако слабији од оних првих, одржавани су на репертоару по сили прилика и потреба. О томе се није могао донети, под оваким погодбама никакав суд. Да се до њега дође потребно је било поредити једне с другима. Ако га је и било, он је био неправедан по једне, нетачан за друге, а по нас од штете. Ево примера. Шири публика је стекла уверења да је Цветићев *Немања* најбоља национална драма; ужи круг публике, који се нешто бави о позоришту, био је наклоњен мисли: да код нас није постојала права вештина написати позоришни комад, да такве вештине све више нестаје, и т. д. Окренуто, на овај начин, од свога правога задатка, Народно је Позориште било упућено на репертоар из стране књижевности. И тај пут није био добар.

Сад се то мења: промена се осећа. Има више реда и рада. Види се нека хармонија између онога што се представља. Сваки је глумац, чини нам се, пажљивији, бољи. Кад ступимо унутра, осећамо се пријатније, управо као у каквој лепо и укусно намештеној кући. Свуда се осећа рука која досеже свуда. Па, сад нас више и долази.

Један је део новог програма повраћање националнога репертоара. (О овоме питању моћи ће читаоци наћи исцрпна сазнања у чланку г. Павла Поповића, који се сада штампа у *Новој Искри*, а под насловом: *Српски Комади у С. К. Народноме Позоришту*; бр. 4., 5., и они који за њима дођу.) Са њим се већ отпочело. До сада је представљано десетак, које представљаних које непрестављаних, српских комада. Међу овима је и глума г. Лазе Костића: *Гордана*, *Ускокова луба*.

О томе каквих елемената и мотива,

и за какву врсту позоришних комада, има у српским народним песмама, дуго би се дало говорити. Доста је да их има. То нам је, ево други пут, а оба пута на два разна начина, доказао г. Лаза Костић. *Максим Црнојевић* и његова комедија *Гордана* инспирације су из народних песама. Сви наши драмски писци обилазили су са највећом пажњом народне песме, клонили их се бојажљиво, тражећи себи мотиве на другоме месту, нарочито у нашој историји, која је, као и у осталих народа са прошлошћу, њима неисцрпна. Да ли смо ми од такве радње имали веће користи? Да ли су њихове драме за то много боље од оних ствари, које нам је г. Лаза Костић дао, заједно са свима својим недостацима и претензијама. Не бисмо рекли, јер су се они, налазећи и узимајући мотиве, заустављали на онима који су, тако рећи, неразлучни од наших традиција, од вере, славе, слободе, пропасти и пестогодишњег робовања. Чим се тако ради, онда је шпекулација са нашим деликатним осећајима, нашим нарочитим расположењем. Нека се само они задовоље у довољној мери, па ћемо ми и облик и начин на који се извесни предмет третира, ставити у други ред. Утисак ће бити леп; отуда ће и наш суд, и ако неправедан и неправилан, бити пре повољан и по писца и по његово дело. Узмите ма коју нашу националну драму из историје, поредите је са онима г. Лазе Костића, па ћеме видети одмах разлику. За своје позоришне комаде он узима за јунаке Максима Црнојевића, Перу Сегединца и Љубу Хајдук-Вукосава. Колико нас има којима су ове личности, пре појаве њихове као личности у позоришним делима г. Лазе Костића, биле познате? Могли бисмо се пребројати. То се не може рећи за личности из дела Јов. Ст. Поповића, М. Бана, Др. Јована Суботића, Илијћа, Цветића, и т. д. Већ овога ради, а и због његове тежње за оригиналношћу и у начину и у облику требало би да се и суд

о делима г. Лазе Костића доноси са више наклоности.

Преводећи Шекспира\* — и то, по нашем мишљењу, одлично, — г. Лаза Костић се толико на њега свикнуо, да су његове творевине, и ако не сасвим израђене по Шекспирову калупу, увек добиле отисак као да су кроз радионицу његовог ученика пролазиле. Ено *Максима Црнојевића*. У зетскоме кнежевићу нашао је г. Лаза Костић оног једног, наивног и још несхваћеног деликатнога данског краљевића кога је сваки без разлике, и глумац, и литератор, и критичар, и гледалац, — сматрајући то за своју дужност, — китио, на свој начин, особинама о којима, можда, његов творац није никада ни сањао. Максим је, као и Хамлет, меланхоличан и напрасит, слаб и бесан, мудар и неразуман, осветљив и сажаљив. Кад је такав Максим онда није чудо што су и многи његови поступци слични Хамлетовим.

У *Гордани* ћемо наћи и на *Принцолмјену Злоћу*, и на *Млетачкога трговца*, па и на *Зганарела*. Свуда, било каква сцена, било каква реченица, било каква реч, потсјећају нас на њих.

Г. Лаза Костић је у својој трагедији *Максим Црнојевић*, народну песму Женидба Максима Црнојевића, чија је легенда послужила за трагедију, знатно изменио. У *Гордани*, црпеној из песме Љуба Хајдук-Вукосава, измена нема.

У народној је песми *leit-motiv* љубав. У *Гордани* то исто. Љубав са свим оним што она има у себи суровог, ниског и узвишеног. Онамо иронија и потсмех мушкој снази и сујети, и овде то исто. Тамо женски бес, овамо понос и дрско самопоуздање. Вукосав из песме није тако много срчан хајдук и јунак као онај у *Гордани*. Али за то ударци Горданини из милоште подједнако су силни.

При крају седамнаестог века, тамо око Задра, живео је на гласу хајдучки харамбаша Вукосав, штитећи дубровачке

\* У његовом преводу имамо ова дела: *Ромео и Јулија*, *Краљ Лир*, *Хамлет* и *Ричард III*.

трговце и њихову робу, коју су проносили кроз турску царевину. Кад није са својим ускоцима, он је са својом лепом женом, Горданом. Они се воле, и њихова би срећа била потпуна да није две ствари. Једна, немају порода; друга, богаство Горданино, које је на чувању у Млеткама. Кад сиромах узме себи богату жену, брбљању краја нема. Гордани су дошанули да ју је Вукосав узео, не лепоте њене ради, већ због њезинога богаства. Ово је доста да она буде често и у срећи невесела. Вукосав, коме је познат узрок њене туге, у наступу нежности, поцепта признаницу на сав новац Горданин, који је чувао крилати лав млетачки. Љубав је њихова сада, као оно тихо море, коме се, са њихове куће на обали, краја догледати не може.

Вукосав не заборавља ни своју дружину ни своје дужности према њој. Боље је волети него хајдуковати; али, сваки свој понос има.

Треба полазити у дружину, оставити још доста, и никад много, нељубљену Гордану. Да се ту од некуд не створи Михатбембер, несуђеник Горданин, који се потуца по свету од Горданине удаље, Вукосав би, држимо, остао код куће. Михат, преобучен у четника, вреба срећу њихову, надајући се још својој изгубљеној срећи. Он зна да Вукосав пази своје ускоке као и своју Горде, једна издајничка реч, па ће Гордана остати сама у кући. Тарањеним срцем прилази он харамбаша и Гордани.

Довде је писац учинио представљање својих личности. Одавде почиње ствар да се заплиће.

Гордана, још под утисцима радости, што ју је Вукосав уверио да ју је узео за жену ње ради, као да слуги да ће овај четник бити кобан по њену нову и чисту срећу, — те обисне готово о врат своје господару, преклињући га да је собом води. Место другог одговора она добија удар ногом. Он волео двојином мање да није добивен и незаслужено и пред



страним човеком. Али, ова нога боли и Михата. Баш тај, по себи незнатан и не необичан догађај у обичајима тих људи, реши судбину Вукосављеви и Горданину. Вукосав допадне тамнице Боичић-Алила, старог ускочког крвника.

Дани пролазе, Вукосава нема. И други му се вратише, а њега нема. Кад их Гордана редом пита о њему, сви ћуте. Љубавни је бол силан као и смрт. Пред њим се неми. — Сцена је ова од јакога ефекта, а њих је тако мало у *Гордани*, да је и тога ради она већ осуђена на хладан дочек.

Михат, сад преобучен у гуслара, лута око куће Вукосављеви, као и сама Гордана, тугујући за изгубљеним. Кад је види у сузама, сажалење се пробуди, каже се Гордани, призна јој да је он Вукосава издао Турцима, за то што је видео како ју је ногом ударио. Гордана се разгневи, али брзо и стиша. Михата братими, распитује о Вукосаву, чак признаје да је Вукосав заслужио онаку освету. Док она тако говори у глави јој се ствара план о ослобођењу његову, из затвора.

Па ево шта смисли та, толико лепа и поносна, толико досетљива и лукава, ускокова љуба. Начини се пашом па:

„На се баца одијело дивно...  
А за појас двије пушке мале...  
А међу њих јагагана златна;  
Па оседла коња дебелога...  
Па се коњу на рамена баца,  
А дохвати тешку топузину...  
Нагна коња низ чаршију млада...  
Ђера коња ка Удбини граду  
Пред двореве Боичић-Алије...“

Михат бембер, који је у овоме послу био помагач, а и у милости Боичић Алила, припремио је овога на долазак силног наше Змијоглава-Гордане тако, да овај правоверни прости бег дрхти од страха. Али, ни Гордани није боље. Шест месеца како није видела Вукосава, који је трунуо у тамници. Многи се осећаји ускомешају, не зна се који силнији од кога. Сад настаје борба јача и од оне где главе полећу.

У тешким ланцима, оборене главе, зачуђен и спреман на све, ступа он пред

Гордану. Место речи милоште и загрљаја сипају грдње и ударци плахо као киша.

„Имаш ли жену? — Немам никога. Ја сам самоглавац, одговара Вукосав, јер му је жао ма и поменом срамотити Гордану пред бесним пашом.

Удвојени ударци; за њима кајање и признање Вукосављево да има жену, да је она милокрвна, и т. д.

На велико изненађење и задовољство Боичић-Алила, ово признање навлачи опет бој без милости.

А зар и ударци, у оваквим приликама, нису израз милоште и љубави и власти.

То није још све. Освета је мала. Свака друга би давно полетела у загрљај Вукосаву, али Гордана не би била Горде, кад би то чинила. Чистој љубави треба више хране, јачега уверења, несумљивих доказа. Бити вољен и волети доста је, истина, али је то, ипак, увек недовољно. Овака је љубав провала; треба или море или небо па да је нестане. Она показује и своје лице и своје наличје. Опијена осећајем својине, власти, Гордана, дотле мила, размажена и узвишена, открива дивљу и свирепу природу гусареви кћери. Судите сами.

Зараванак на Острвици. Вукосав спи, Гордана нестрпљиво гледа у њ, удара га ногом.

„— Устај доста је било... — Пустите ме да још мало проснијевам овај лијепи сан... — Што ли си то снијевао? — Снијевах? да сам дома, у моје љубе. —... А зар не мислиш болан да се преудала? — Преудала? моја Горде?... не-не! — А да колико си тамновао? —... биће по године. — Па зар да те жена чека по године? —... Шта је то по године? Годину, десет, двадесет... вјечито. — А били се ти оженио, да су нешто њу заробили? — Не. —... Зар си заборавио, болан, да си кренуо на своју погибију!... но у нас је обичај, кад се опраштамо са каквим осуђеником, који полази на своје губиште, да му нешто поклонимо што може ваљати онима који му бјеху мили, да га се сећају и да причају о њему... Ено,

онај мој коњ са цијелом оправом... Прво га погледај како ти се свиди. — Оно је мој доро (*хвата се за главу, носне*) мој, мој. — Што ти је, црни робе... Јел'те гуја ујела? — Оклени ти тај коњ? Говори! — ... Поклонила ми га је једна жена, нека удовица, тамо негдје на мору, око Задра. — ... Каква бјеше? — На лијепа... Ноћио сам с њом ноћ, једну лијепу но прекратку нојцу, па кад је даривах, она ми даде то уздарје. — ... Име јој реци, име! — ... Некакво чудно име, не шћаше јој приличити. Како оно бјеше — да: не шћаше пушта ни мало бити поносита, па ипак се зваше — Горде — Гордана. — Лажеш... Но кад ме већ нагониш да ти кажем, да видиш да не лажем, хоћу ти још нешто рећи: Имаћаше чудни младеж на лијевој дојци..."

Пукоше везе на рукама, Падаше лажни турбан и брада у лепога паше. Гордана је у наручју Вукосављеви, где је боље за обоје.

У овој оригиналној глуми, — где има и комедије, и водвила, и комичне опере, и оперете, тако да се једва можемо решити на овај суд. *Гордана\** је комедија, — има доста лепих ствари, али и недостака. Предмет је добар, заплет је, као и у свима добрим водвицима, добро изведен, почетак је у неспоразуму. Стил, готово без замерке; прост и енергичан, и у томе у свему налик на личности које се њиме служе; начињен руком сигурном и лаком; ако где и склизне томе је узрок оно претерано бирање и тражење онога што ће да изненади. Свака је личност говорила оно што треба и ништа више, а говорено је грубом отвореношћу. Све је, на крају крајева, боље од осталих његових ствари, лепо и тачно, ако хоћете, чак и од артистичкога укуса, али...

И ако је *Гордана*, по нашем мишљењу, најбоља ствар г. Лазе Костића, која чини част и њему и нама, — она је

\* Г. Лаза Костић, као да је и сам био несигуран како ће назвати *Гордану*, па ју је, по угледу на Французе, на чији је језик *Гордана* преведена, назвао глумом.

била саслушана мирно, без узбуђења, готово с извесним *напором*. Ево узрока томе.

Г. Лаза Костић је сву своју пажњу посветио једној личности, Гордани, ономе што се у њеноме срцу и глави догађа. Гордана је овде као и оно кршно приморје далматинско: крш, море, — са свима својим лепотама, буром и издајничком мирноћом, — и, овде онде, дуж обале, питоме мале луке. Све остале личности око Гордане само су за то да нам о њој говоре. Разумемо што је сва пажња окренута Гордани, тако и треба да буде; али је, тако исто, од велике потребе било брижљиво и смотрено изградити и остале личности, те да нам не изгледају сувише кепеци и пајаци у дивовску друштву. Иначе, сав труд одлази у ветар, а ова глума, до пред сам крај свој, стоји исто онако несигурно као мала деца кад полазе ногом, те се не зна управо како се треба понашати.

Осим овога г. Лаза Костић је заборавио, чини нам се, да треба замишљеноме дати јаснији облик; идејама више акције, више стварности. Он је хтео да нам покаже лепоту праве љубави у њеној природној наготи и чистоти. Гордана треба да је „оваплоћење“ љубави. Она је добила и значење: гусарева кћи, али се не види да је писац мислио да она не треба да буде изузетак и неприродна. Кад је тако, онда нам је доста народна песма Љуба Хајдук Вукосава. Још нешто, Гордана је, више него што се то допушта, бесна, размажена и мало романтична. Оваква каква је, *Гордана* би могла бити лепа оперета када би се нашао добар музичар. Тим поводом ми бисмо могли добити лепе стихове, које би само г. Лаза Костић могао начинити.

Језик којим је писана *Гордана*, јесте онај исти којим је писао само Љубиша; језик чист, прост, јасан, пун израза, звонак, пун погодних, нама слабо познатих, речи.

Београд, фебруара 1899.

Ј. М. Јов.

# Л И С М А

У Берлину, марта 1898. год.,  
(Српска пјесма међу Нијемцима).

Послије свршеног првог дијела програма првог концертног вечера Биоградског Пјевачког Друштва, приређеног у Новој Краљ. Опери 1. марта т. г. по нов., окрену ми се један старчић, Нијемац, посјетилац тога вечера са својом госпођом и кћерком, веома лијепом плавушом, а који бјеху тада моји сусједи, и веома задовољна лица рече: „Ach, mein Herr, Sie haben sehr feine Landsleute!“ Па бурно тапшући устаде и пружи се преко оградe балкона заједно са својом љупком кћерком, да се нагледају живописне српске ношње наших женскиња, пјевача, јер женскиње бјеху у лијепом народном руху, заступљеном из свих крајева Српства. Аплауз је био до заноса и одушевљења, а нама Србима играло је срце од радости, гледајући како се образовани и отмени Нијемци одушевљаваху и како одаваху своје допадање и свој суд српској народној пјесми, која је чаробном милином звонила у пространој и луксузно декорисаној згради.

Али, и ако је било толико одобравање српском пјевању, ипак је публика крајем другом концертног дијела напуштала зграду, те кад су пјевачи довршавали с пјевањем, имали су пред собом врло мало слушаца. Зашто? Зар други дио није био лијепо отпјеван? ... Прије бисмо пребацили пјевачима на првом дијелу, у којем је при почетку пјевања фино музикално ухо и могло примјетити незнатне неправилности, но на овом другом, који бјеше пјеван пријатно, красно, изврсно, умјетнички, прецизно. Ну, напуштању зграде од стране посјетилаца овога вечера прије свршеног концерта, два су узрока. Први, што бјеше доста касно и што се публика дугим временом занемарила, јер програм бјеше: једна комедија у једном чину, први концертни дио, друга комедија, па други концертни дио. Оба позоришна дјела бјеху доста велика, а у концертним дијеловима пјеваху се многе пјесме; тако, почетак другом дјелу концерта био је тек око половине једанаест часова. А други ... Да; други узрок!

Славни Шафарик овако карактеристише пјеснички карактер Словена, имајући, разумије се, у виду највећма српски

народ: „Гдје је словенска жена, ту је и пјесма. Кућа и двор, брдо и долина, ливада и шума, градина и виноград, све се разлијеже од њезине пјесме. И ми мислимо, да можемо тврдити, да у Европи нема ниједног народа, који би могао показати такву природну поезију и у таквој множини, бистрини, срдачности и топлини.“ Узоритост српској народној пјесми призната је и досуђена од свега образованог свијета, а понајвећма баш од самих Нијемаца, који су имали сада прилике да је чују живу и из српских уста. Онај охоли, онај горди Гете и она скромна и чувена браћа Грим, Вилхелм и Јаков, имали су знатног удјела при сплету ловоровог вијенца нашој народној поезији. Они су српску пјесму с особитом љубављу учили и проучавали и упознавали је са својим народом, који је, одиста, радо и примао. Ну, ако су Нијемци тако лијепо примили српску пјесму као реторску умјетност, нису је могли у истој мјери прихватити као музичну, као мелодију.

Карактер и особине њемачког народа битно се разликују од карактера и особина српског народа. И дуго би нас одвело, кад бисмо сада и на овом мјесту то износили и разлагали; с тога, да узмемо само пјесму.

Нијемци се одушевљавају плахошћу, бурношћу и страсношћу својих пјесама, које се одликују својим ентузијасмом. Док код Срба није тако. Српска пјесма није бурна, да за тренут распаљује, нити је, пак, тако велика и страсна да за часак загрије; она је тиха, блага и скромна, као што је и Србин сам, потиче са срца освјешена дахом милине и разлијева се полако да загријава и да уљуљукује. Њежна је и топла српска пјесма као ријеч матерна, пуна милине као први прољетни пуп, а пуна побожности као шапат молитве праведникове. Вијекови су пролазили, српски се народ и уздизао и падао, и цвjetaо и тужио за цвијећем, а пјесма га је вазда пратила, вазда је благо струјала кроз крв његову. Пјесма је храброст проносила кроз бојне редове, љубав је разносила кроз горе и дубраве, а топлину душе мајчине причала је крај колијевке дјетиње. „И што Србин живи крај свих зала, — пјесма га је одржала, њојзи хвала!...“

Ето, таква је српска пјесма: блага и скромна. И Нијемци у њезиној тихој, меланхоличној мелодији *не могу* никад уживати оно што сама пјесма, садржина њена, казује. И то је тај други главни узрок, што првога вечера сва публика не сачека свршетак овог веома дугог концерта.

До душе, оне овације, које су пјевачима указиване од заостале публике, дају велики доказ за постигнути успјех. А то тим прије, што посјетиоци бјеху све берлинска интелигенција, публика јако музикална; јер нижи сталеж и није могао посјетити концерат због доста високе цијене мјеста.

Други концерат, 2. марта п. н., још је боље испао, јер програм пјевања пјесама бијаше куд и камо љепши од онога првога вечера. И шта је главно, већма се обраћала пажња на вријеме, те је публика које је било веома много, изазвала пјеваче, да послуже свршеног програма још неколико пјесама отпјевају.

Трећи, пак, концерат, даван 5. пред краљем пруским и пред краљицом, крунисао је успјех друштвени. Ријечи висо-

кога посјетиоца, довикнуте предсједнику Беогр. Пев. Друштва Р. Ђ. Станојевићу, проф. Беогр. Вел. Школе, и његовој Екселенцији српском посланику у Берлину. Госп. М. Божићевићу: „Famos, meine Herren!“ највећи су доказ за то.

Концерти у Лајпцигу и Дрезди, судећи према њемачкој штампи, испали су још боље, што нам једино може служити на дику и понос.

Штампа њемачка, сва без разлике, изразила се не може боље бити похваљемо о пјевању друштвеном. Неки су листови доносили и преведене српске народне пјесме, пјеване на тим концертима, а које је друштво издало у веома елегантной књижици, која се продавала као програм по врло ниску цијену посјетиоцима. *Зора* је донијела приказ те књижице у прошлом броју, а ми само да додамо, да су пјесме у њој врло лијепо преведене двије три само од њих имале би незнатне замјерке, кад су остале пјесме (без њих) и да је предговор доста исцрпан, према краткоћи својој.

Ђорђе Миловановић

## ПРЕГЛЕД ЛИСТОВА

**Бранково Коло** доноси у 9, 10, 11 и 12 броју од нових радова причу: Пред Косовом од Зар. Р. Поповића. Ове биљешке из доба 1874-1878 године настављаће се у више бројева. Од превода изашао је: Окружни лекар од Ивана С. Тургењева, превео Д. Ј. Димитријевић. Ова прича „Из довичевих записника“ изишла је у исто вријеме и у биоградској *Звезди*. Од пјесама нарочито се истичу својом љепотом Једног пролетњег јутра и У шуми Милете Јакшића и лијепи преводи Бенка С. Давича са шпанског од Кампоамора. Има чланак Милана В. Јовановића од Срп. нар. пјесмама у Мађара, и опширнији књижевни приказ на Домановићеву приповјетку: На млађима свет остаје од Ур. Петровића. Поред изврних књижевних особина, које је критичар морао да призна писцу, ипак он са олимписке висине изналази, да ова прича (од 82 странице мале осмине) никако није роман калибра Тургењевих *Очева и дјеце* и других романа свјетскога гласа! О једној причи, којој је задаћа да оцрта неке моменте паланачког живота, да фотографском вјерношћу изнесе једног чичицу, као што је Мита, зар да академском намргођеношћу тврдимо како није дјело свјетскога гласа? Из автобиографије дра Јована Суботића штампани су одјелци: Српско позориште и Рештаурација магистрата у Н. Саду.

**Нова Искра** има у своја два мартовска броја: Руђер Јосип Бошковић, са сликом, гдје се у биографским цртама износи значај рада и умне снаге: „чувеног математичара, гласовитог астронома, дубоког филозофа, суптилног полигичара, вјешта полемичара и даровитог пјесника“ Чланак је написао: проф. К. Стојановић. — Од оригиналних прича штампана је лијепна слика из универзитетског живота: *Spondeo...* од Лазара Димитријевића и Шта ти се највише допада од Hugin-a. Од превода је љубичица, *Tenig Marghett*, с француског *Etincell*. Од нових чланака: Из лужичке Србије пише Н. Несторовић. Осим тога пуни су бројеви разних наставака, прича, пјесама, чланака и критика, споменутих у прошлом прегледу. Од умјетничких слика: *Изненадна бора* од А. Шрајера; *У Гутешића врту* скица М. Мурата; *Маза* од А. Бугеро-а и *Весела возња* од Ј. Вјешина. Друге слике приказују поједина мјеста и српске крајеве.

**Школски одјек** доноси у својим новијим бројевима међу осталим стручним чланцима и биљешкама превод Ал. Марића О Аперцепцији из педагошке монографије дра. Карла Љанге-а.

**Младост.** Примили смо два броја овог новог белетристичног листа, што излази у Пожаревцу. Одговорни уредник је: Ђ. Петковић. Од прича до-

носи Поп Ђукино вино од Благ. Кечкића; Божји човек од Р. М. Тасића и Седе Власи од Жив. Д. Павловића. Од превода почела је излазити прича: *Lux in tenebris lucet* Хенриха Сјенкијевића. Даљих бројева овог листа нијесмо примили.

**Женски Свет** у 3 броју има чланак: Сватовски обичаји код неких старих народа превела Савка; Услужност, ћеретање Olge Wohlbrück и у листку свршетак приче: Праштај од Д. Нерандић-Брашованове. Лијепи су оно неколико стихова Илије Белеслина: Из медених дана, преливених благим хумором и неком наивношћу. У овом броју као и у сваком много је ли-

јепих и корисних биљежака као и извјештај рада женских задруга.

**Караџић** лист за српски народни живот, обичаје и предање, издаје и уређује Тих. Р. Ђорђевић, проф. Алексиначке учитељске школе. Важност задаће овога листа стећи ће симпатије сваког родољуба, било материјалном било сарадничком потпором. Нарочито упозоримо скупљаче Народног Блага на овај лист.

**Учитељски Пријатељ** излази сваке недјеље у Биограду под уредништвом: Саве И. Шибалића. За сада смо примили неколико бројева и видимо да је лист до душе слабе спољашње израде, али разноврстан садржај ступаца препоручује ово подузеће.



## Књижевност

### СЛОВЕНСКА

#### Српска

Наша питања српским књижевницима.

1. Шта мислите о српској сувременој књижевности?
2. Дали се и који утјецај из страних литература осјећа у српској књижевности?
3. Шта мислите о српској читалачкој публици?
4. Шта мислите о српској критици, њеном данашњем утјецају и позиву?
5. Шта мислите о Срп. Књижевном Конгресу?
6. Шта мислите о српској популарној књижевности?
7. Шта мислите о српској драми?
8. Како судите о хумору у нашој књижевности?
9. Шта мислите о дјечјој књижевности у нас Срба?
10. Шта мислите о утјецају данашњих политичких прилика у Срба на развитак народне књижевности, особито белетристике?

Ових десет питања управили смо на најбоље старије и млађе представнике Српске Књижевности, с увјеравањем да ћемо на тај начин моћи да саопшимо читаоцима нашег листа мишљења наших најмјеродавнијих и то оглавним и највећма сувременим питањима несређених одношаја наше књиге. Ми смо већ добили лијеп број одговора и са мајском свеском почећемо их износити. Умољавамо све оне који нам још не послаше свој одговор, да пошаљу што прије; јер ћемо донешење тих чланака почети тек пошто прилимо и потони одговор, како би био сваки писан један од другог потпуно независно.

**Књижевни радови** архимандрита Нићифора Дучића. Борба добровољачког кора Ибарске Војске 1876 год. и усташких чете Јаворског Кора 1877—78 (Гласник срп. ученог дрштва друго одјелење књига 13) Биоград Држ. штампарија. 1899. Цијена 3 дин.

Писац ове књиге уважени академик г. Н. Дучић био је одлучио, како сам вели у Предговору, да не пише ову књигу али „дознавши с једне стране да лица из Кора, која би способна била да пишу, немају за то потпуно потребнијех прибљежака; с друге стране читајући у *Ратнику* чланак: *Војно Географски опис земљишта, на коме су српске групе оперирале у Турској* и *т. д.* нађох неколико промашенијех факата из бојева споменутог Кора; с тога прегнух да изидем из те резерве и опишем његову борбу, док ми је још свјежа у памети“. — „Није лијепо за српске научнике и књижевнике, нахвалице историке, па ни за интелектуалну репутацију Српског Народа да странци састављају и пишу нашу историју за нас! и да ми очекујемо од њих оно што ваља да они очекују од нас! — Па још кад се зна и кад је наука потврдила да је она историја најистинитија коју пишу очевици и учасници великог догађаја, разумије се на основу факата тачно и истинито“.

Наше није да се упуштамо у оцјену ове књиге; остављамо то стручњацима. Напомињемо само да је писац ове књиге био сам командант Јаворског Кора и да је ова књига нека автобиографија ратника из онијех свијетлијех васкрсних дана и да се чита са особитим интересом, с чега је топло препоручујемо.

**Како је наш деда Живан оставио наза-ренство.** Од Владимира Димитријевића, Катих. пе-

*штанског*. Биоград 1898. стр. 57. Цијена 20 нч. (прешт. из Вјесника Срп: Цркве.) — Писац је ове књиге издао већ два патриотска дјела: *Назаренство, негова историја и суштина*, а друго: *Зашто се у нас назаренство шири и како би се могло спријечити*. Стручна оцјена изрекла је о овим књигама врло похвалан суд. То је препорука унапријед и за књигу под горњим надписом.

*Архимандрит Н. Душић, академик: Некролог*. Автскефални архиепископ биоградски и митрополит краљевине Србије Михајло. 1826—1898.

*Мцири поема М. Ј. Љермонтова превео Ник. Ст. Љубиша*. Прештампано из „Гласа Црногорца“. Цетиње К. Ц. Државна Штампарија. 1899.

Оно што се лани рекло у *Зори* за препјев Љермонтовљевог *Властелин Орше* од Драговића, то би се могло рећи исто и за *Мцири*, којег превађају ево исте године и по други пут, (превео га је недавно у *Делу* пок. Глушевић) и то сада са много мање среће. Овдје ни ритам, ни језик ни у опће форма није онако као у Глушевића, и ако се ни за онај пријевод не би могло рећи да је потпуно успио. Овдје чак преводилац ломе стихове на китице што то није у оригиналу; везује их како он хоће, а то није у оригиналу и не би смјело бити ни овдје. Нарочито је језик скарадан — најобичнији језик с црногорске пијаци без отменије књижевничке елоквенције, а све друго што бисмо тражили овдје као од пјесника, не задовољава нас, јер пријевод не показује никако дјело пјесника, него дјело обичног грађанина. Мцири није Мцири, она дивна и романтична историјица из Љермонтова, то је овдје сад једна жута књижица са укалупљеним строфама, баналним језиком и необично мизерном римом. Поред оваких препјева српска би књижевност остала увијек без препјева — ови би само показивали како се то у нас не умије.

*Р. Р-с.*

**Плитвичка језера и њихова околина.** Неки К. Д. М. издао је позив на претплату на дјело под горњим надписом. (Жеља му је да српски народ Плитвичка језера пригрли као своја и да их љети походи.) Књигу је наградила Српска Матица из фонда Ј. Наке Миклушког. Изнијеће 13 табака са 50 слика и копија, а имаће као додатак Хрватске и Славоније и карту Плитвичких језера (у 3 боје). Цијена ће бити 3 круне. Скупљачима десета на поклон. Рок претплате Ђурђевдан.

**Грех од Петла** оригинална приповијетка из Турског Мухамеданског живота од Алексе Кристића изашла је из штампане, прва свеска може се добити код писца, код свију књижара у Биограду и у штампарији г. Т. К. Наумовића. Васина улица бр. 4.

**Из школе у живот** зове се нов роман што га је написао Радоје Домановић, даровити млади при-

повједач и сарадник наше *Зоре*. Писац је уједно вољан да овај свој комад драматише.

**Лекције из православно-хришћанског догматичког богословља** по рускијем богословима за своје ученике богословско-учитељске школе саставио Лазар Т. Перовић. Цетиње К. Ц. Државна Штампарија 1897. Стр. 153. Цијена 1 фор.

**Нешто о занатима у Мостару** зове се лијеп чланак Луке Грђића Бјелокосића, који излази у загребачком *Привреднику*. Ово је одломак већег пишчевог састава који се зове „Мостар некад и сад.“

**Школе у држави Њемањића** написао Миленко Вукићевић професор (прештампано из Годишњице Н. Чулића XVIII.) Биоград. Срп. Краљ. Штамп. 1899. Цијена 1 динар. 8<sup>о</sup> стр. 42.

Ово је лијеп један прилог историји српског школства. Писац ове књиге, наш цијењени сурадник, познат је по пређашњим својим лијепим радовима на пољу народне повјеснице, а за културну повјесницу српску, којој је намијењено и ово дјелце, писац има заслуга са пређашњом својом студијом *Школама српским до архијепископија*. Нека је ова лијепна књига препоручена сваком љубитељу повјеснице, а нарочито српским наставницима.

**Прод прича из историје старога вијека** с грчког М. Ј. М. у издању књиж. Ст. Х. Поповића, у Крагујевцу. Најзанимљивије приче и описи из чувене Иродотове Историје, нарочито подесно за оне, који уче или воле историју старих народа. Стога је ми од наше стране топло препоручујемо Стр: I-VIII и 1-248. Цијена 1 динар.

## С Т Р А Н А

### Француска

**L' Art d' écrire enseigné en vingt leçons** par Antoine Albalat (Colin. Paris) 1899. — Не треба се варати самим насловом: писац не тврди да се са двадесет лекција може да се научи писати, он само хоће да у двадесет лекција изнесе основна, битна начела вјештине стила. Мјесеци и године вјежбања потребни су да се дође до жељене мете. Таланат је основ, а оваким лекцијама стил се може мало по мало задобити, али никада импровизовати. — Писац то не крије, и непрестано наглашује како је једини његов задатак да их корисно упућује. „Ја сам прочитао, вели он, готово све *Учебнике* и све *Теорије књижевности*. Ниједна не учи *технички* и *практички* вјештину писања. Ни у једној нијесам нашао *показивање* прецедура стила, разлагање *заната* писања, унутрашњу и појединачну *науку реченица*. Из теоријских књига не учимо се да се дивимо згради, али не да је и ми градимо.“ — У мјесто да каже, као стари аутори: „Главне особине стила јесу *правилност, збијеност, отмјеност...*“, што је тачно, а и

само по себи и не учи ни чему, Г. Албола наводи какву реченицу која је добра, и каже зашто је добра, и наводи другу која је рђава и показује зашто је рђава, шта јој недостаје, и којим би се скраћивањима, додацима замјењена могла написати бољом. Велико обиље навода, примјера, примједба, чине ову књигу корисном и пријатном. — Писац истиче нарочито Монтења и Шатобријана као ауторе који су правилно писали.

**Sainte-Helène**, journal inédit du général baron Gourgaud (1815.—1818.) Flammarion, Paris. — Наполеон не престаје бити предмет дискусија, нарочито пошљедњи дани његова живота привлаче нарочиту пажњу. Ових дана изашао је још један драгоцен прилог који још више освјетљава трагичне и мрачне дане царева на Светој Јелени. Гаспар Гурго био је ђенерал и ађутант Наполеонов, и један од оних ријетких дворана који свога суверена не напуштају у првој невољи. Наполеон за њега вели: „Гурго је мој први ордонанс-официр: он је моје дјело; то је моје дјете“. — Мемоари његови имају двије свеске, и до сада су били неиздати. У првој су свесци догађаји од 3. јула 1815, када је с царем дошао у Рошфор, па до 3. априла 1817. Друга свеска прича догађаје до 14. марта 1818, када је Гурго отишао са Свете Јелене. — Дневник ђенералов пун је података не само крупних и познатих, него и из интимног живота царевог. Наполеон се узбуђује када чита. *Павла и Вирџинију*; ту се налазе и његова мишљења о *Новој Хелени* од Русоа, о *Мухамеду* од Волтера, о *Жилу Блазу* Лесајовим. Његова се филозофија своди у овака умовања: „Шта је електрицитет, галванизам, магнетизам? У томе лежи велика тајна природе. Ја мислим да је човјек производ тих флуида и атмосфере, да мозак црпи те флуиде и даје живот, да је душа састављена из тих флуида и да се послје смрти они враћају у етар, одакле их црпу други мозгови“. Поред таквих мјеста има и оваких: „11. јунија 1817., Велики маршал позајмио је два златника.“ Карактеристична ситница за стање околине најсилнијег европског монарха.

**Les Truands**, drame en cinq actes et en vers de Jean Richepin. Skarpenier et Fasquelle. Paris. 1899. — Ришпен, један од најоригиналнијих писаца и најбољих пјесника француских, познат је и нашој публици по његовој драми *Мачел* која се прије двије-три године давала у Биограду и по преведеним приповијеткама развијаним по разним књижевним листовима нашим. Предмет је необичан: живот талога друштвенога, онога што Нијемци називају „лумпен пролетаријат“, један пандан његовим *Просјачки и пјесмама* и *Степанау*. Сарсеј у *Temps*-у особито хвали ову најновију драму. Ришпену. „Ја не знам да ли ћу ићи да још једном у Одеону гледам *Les Truands*, али ћу их прочитати више но једанпут“. Стихови су слободни, писани са познатом легендарном вирту-

озношћу Ришпену, ритам различан и звучан, језик богат, пун занимљивих архаизама, радња веома жива, а слика нарави тога доба врло изразита.

**Le Mouvement Socialiste**, revue bi-mensuelle internationale. Direction Hubert Lagardelle. (Paris. Librairie Georges Bellais) 1899. — Од јануара ове године почео је двапут мјесечно у Паризу излазити овај најновији француски социјалистички часопис. У пет бројева који су изашли садрже знатан број студија и чланака из теорије, историје, организације, тактике социјализма у разним државама, из радничког законодавства, статистике, економије, и т. д. Поред тога сваки број има: критички и умјетнички преглед, друштвена кроника и библиографски преглед. Од чланака који се нас тичу има два: Бугарин Теодоров написао је топао чланак о покојном Васи Пелагићу, а Милорад Поповић о економском стању Србије. — Годишња је цијена 10 динара.

## Разно

† Илија Вукићевић родио се 3. августа 1866. године у Биограду. Отац му Иво бјеше секретар у првостепеном суду, родом из Левча, а мајка Софија Димитријевић, родом из пожаревачког округа. Сељаканем његова оца као чиновника кроз Србију, он је упознао већи дио своје уже отаџбине Србије још у дјетинству. Гимназију је почео у Врању, наставио у Биограду а довршио у Крагујевцу. За тим је свршио Велику Школу (природно-математички одсек). Ту се почео већ бавити књижевношћу и писао је ситније ствари. Кретао се у књижевном друштву и одушевио се за књижевнички позив свом младалачком душом. Већ тад излази његова прва књижевна ствар *Патак*, хуморска из ловачког живота, а доцније се ниже читав низ његових приповједака у Живаљевићевом *Колу*, *Стражилову*, *Јавору* и *Отаџбини*. Већ тим радовима освојио је био пажњу читалаца и признање српских књижевних кругова, да су га поред Веселиновића убрјали за најбољег ученика Лазаревићевог. Поставши надзорником школским у топличком и врањском округу он је још боље проникао у сеоски живот, којег је као варошанин дотле мало знао, али о ком је писао ипак са толико успјеха. Доцније, кад је премјештен у биоградску нижу гимназију, он штампа засебно збирку прича (1890) у којих је било њих пет на броју: *Све сам знаш*, *Под багреном*, *Јели жив?*, *Два растанка* и *Под својче*, које прије тог бјеху штампане у *Стражилову*, *Колу* и *Отаџбини*. Тад му бјеше тек 24 године. Успјех те књиге бјеше такав, да је младе писцу дао одиста још много мара и много поуздања у њ. Доцније долази низ његових прича *На мјесечини*, *Неколико слика из живота једног јунака*, *Мишко убојица*, *У новој кући*. Мала погрешка, *На стражи* (у *Отаџбини*, коју и ми доносино у овом броју *Зоре*) *Стика*, *Искушење*. Још познајемо натписе његових прича, писаних прије и послје тог: *Комшије Јемац*, *Прво унуче*, *Свој грех*, *Над гротлом*, *Кад није суђено*, *Најбољи лов*, *Горак хлеб*, *Рождество твоје*. Један борац *Страшан сан*, *Љутарана*, *Шкрбо* и *Фејзула*, *На сунцу*, и неке бајке растурене по листовима: *Лековит штап*, *Ђаво и девојка*,

Проклета лепота, Мала вила, Настас надбантин. Највећи његов рад то је Прича о селу Врачима Сими Ступици. Његовом књижевном раду много је користило бављење у Женеви, гдје је изучио француски језик и прочитавао старију и модерну француску литературу. То је оставило видног трага на његовом *Ступици*, који пада у дане послје његовог доласка из Женеви, кад је постао професором II. гимназије биоградске.

**Српски умјетници на Париској изложби 1900 год.** Влада Краљевине Србије живо је настала да поједине струке народног живота и дјелања буду што достојније заступљене на новој свјетској изложби у Паризу. Тако нам је познато да је Министарство Нар. Привреде прионуло да на тој изложби даде што потпунију слику радности и домаће индустрије у Краљевини. У истом правцу развило је живахан рад и Министарство Просвете. Но изгледа да ће од свих струка најдостојније бити заступљена млада, али без сумње полетна српска умјетност. На изложби ће учествовати сви српски умјетници, са радовима чисто националне садржине, већином несумњиво умјетносног карактера. Од *Сликарских* радова помињу се за сад ови: *Павле Јовановић* са великом сликом: *Крунисане Цара Душана у Скопљу*. — *Стеван Тодоровић*: *Слике из српске прошлости*. — *Ђорђе Крстић*: *Смрт Тодора од Сталаћа* (велика слика). (По наруџбини Н. В. Краља Александра I.) — *Марко Мурат*: *Долазак цара Душана у Дубровник*. (велика слика). — *Риста Вукановић*: *Прве жртве* (из циклуса слика: Дахије и њихова моћ). — *Михаило Ранасовић*: Двије слике према срп. нар. пјесмама (*Женидба Јанковић Стојана*). — *Бета Вукановић*: *Портрети и предјелске слике из Србије*. — Вајарски радови: *Ђока Јовановић*: *Косовски споменик*. — *Петар Убакић*: *Таковски устанак* (Алегоријска група). — *Симеун Роксандић*: *Башибозук краде српску дјевојку*. — За израду свих ових радова, Министарство Просвјете одредило је своту од 40.000 динара, што је према величини и вишности радова, међу умјетницима већином досад и разлијељено. Радујемо се што су врски наши умјетници овако једнодушно прионули око овог посла који ће српском имену нове части донијети, а постараћемо се да о овим радовима у своје вријеме и што подробније јавимо својим читаоцима.

**Толстојев најновији роман Васкресеније**, за којег смо јавили да ће излазити у српском пријеву у *Бр. Колу* према руском оригиналу у *Њиви*, почиње освајати све већу пажњу. Мотив, можда не јединствен и потпуно оригиналан, али величанствен и пун афекта, којим се овдје послужио Толстој, даје повода да постане данас предмет најживљег интереса у књижевном свијету. Кратко да речемо њен садржај: Јунакиња романа је Катарина Маслова,

незаконита кћи једне крварице на неком добру у Средњој Русији. Она је у служби код господара тог добра — двије старе госпођице. Њена особита лепота дала је повод њеним господарницама да јој пруже и образовање, и да је одликују симпатијама као поћерку. Једнога дана стигне на добро ових старих госпођица један драгонски официр Некљудов, који обмањује, заводи Катарину Маслову, обешчашава је, те је доводи тиме до презрења у околини и до прогнанства из дома њених помајака — Катарина Маслова, као камен отиснут низ брдо јури у крајњи понор. Она се виђа доцније у московској тамници. Толстојево снажно пртање душевног стања несретне али једнако лијепе преступнице у својој робијашкој кабини, затим суровост војника, кључара, нечистоће тамнице, показује титанску снагу пјесничког ума Толстојевог. Но што је овај роман добио име Васкресеније, то се открива тек у догађајима иза ових дана Катарининих, гдје наступа највећа перипетија романа: Некљудов, присутан у судници једног дана непознатој једној робијашници, згоржава се препознавши у њој несрећну своју Катарину Маслову, почиње, силом буре, да осјећа у себи снагу дотле успаваних осјећаја човјечности, почиње његово морално *Васкрсавање*. Но каквом еванђеоском човјечношћу правда Толстој овдје преступ несретнице која пропада, то се може лако појмити кад се узме на ум снага Толстојевог полемике и хришћанско његово осјећање према несретним ближњим.

Њемачки листови донесоше вијест да ће потпуно роман изићи тек у пријеву немачком, пошто је руска цензура конфисковала многа и најљепша мјеста. Амерички и енглески листови доносиће пријевод према поглављима романа, којег ће им из Русије достављати брзојавно! Почетак *Васкрсенија* је дигао у Русији толику бурну сензацију, да је за један дан продано 500.000 свезака часописа *Њиве*, гдје је почео тај роман да излази.

**Змајева химна.** Одбор за прославу књижевног рада Змаја Јована Јовановића обратио се свима пјесницима српским, старијим и млађим, опробаним и оним у првом полету, да напишу у славу његову *химну*, која ће се компоновати.

**Неваљалци** драма у три чина од Ј. Ровете, с талијанског превео С. М. приказана је у Биограду. „Покрај свих мана, које овом дјелу сметају да буде добар комад, ова је драма врло интересантна“ каже *Spectator* у Позоришној Кроници биоградске *Звезде*. Ова је драма награђена 1893 године од талијанске владе првом наградом као најбоље дјело по оцјени.

**У Биоградском позоришту** играна су 3. априла два комада покојног Илије И. Вукићевића: *Срећа и људи* и *Лена Була* шале у једном чину. *Лена Була* први пут се игра.

**САДРЖАЈ:** Од Ј. Максимовића: *Пред Пушкинову стогодишњицу* — **Пјесме:** Алекса Шантић: *Прича*. — Милета Јакшић: *На храсту шуме*. — С. Д. Мијалковић: *Зимне сунце*. — Сокољанин: *Пред стазама* ... — Јован Дучић: *Из пошљедњих пјесмама Лејили*. — **Приповијетке:** Илија Вукићевић: *На стражи* (са сликом). — Пера С. Талетов: *Јесен*. — André Theuriot: *Филомена*, превео Liseron. — **Поука:** Миленко М. Вукићевић: *Берзез-Алија* (наставак). — **Оцјене и прикази:** *Гордана од Лазе Костића*, оцјењује Ј. Ј. Јов — **Писма:** *Из Берлина* од Ђорђа Миловановића. — **Преглед листова.** — **Кроника:** *Књижевност*. — **Разно.**

Преплату Зоре прима њена Администрација, затим Издавачка Књижарница Пахер и Кисџа у Мостару, Дворска Књижарница Мите Стајића у Биограду и сви њени пошљеници. — Рукописи шаљу се Уредништву. — Поједина свеска стаје 40 новчића. — Прима трговачке и друге огласе, рачунајући од петит-редка у једном ступцу и то: за једно оглашавање по 6 новч., за три оглашавања по 4 новч., а за више од три пута, као и за огласе на читавој страни, знатно јефтиније. За сваки пут оглашавања урачунава се 30 новч. билегионе.